

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
Facultatea de Filologie și Istorie
Catedra de Istorie și Științe sociale

FILOSOFIA LIMBAJULUI

Curs de lecții

Valentin Cușcă dr. conf. univ.

Cod: F.01.o.002

Chișinău - 2023

Lucrarea este aprobată pentru editare de Senatul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, proces-verbal nr. 10 din 27.04.2023

Recenzenți: Petru Varzari, dr. habilitat, cercetător științific superior la
Institutul de Științe Juridice și Politice al AȘM
Valentina Enache dr,conf ,UPSC.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Cușcă, Valentin.

Filosofia limbajului : Curs de lecții / Valentin Cușcă ; Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Chișinău, Facultatea de Filologie și Istorie, Catedra de Istorie și Științe sociale. – Chișinău : [S. n.], 2023 (CEP UPSC). – 68 p.

Referințe bibliogr.: p. 67-68 (29 tit.). – [100] ex.

ISBN 978-9975-46-790-2.

81:1(075.8)

C 96

**Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău, str. Ion Creangă, nr. 1, MD-2069**

CUPRINS

Prefață	4
Introducere	6
Tema 1. Interferențe lingvistice și filosofice în studiul limbii.	8
Evoluția istorică a teoriilor limbajului și a semioticii.	8
Tema 2. Definirea semnului și a semiozei.....	15
Contribuția lui Charles Pierce	15
Tema 3. Teoria semnificației.	19
Tema 3.1. Adevăr și referință. Semnificație și adevăr. Teoria descriptivă a referinței: Numele.....	19
Tema 3.2. Teorii ale referinței – alți termeni.....	26
Tema 4.1. Gândire și semnificație. Competențe lingvistice.....	31
Tema 4.2. Deschideri teoretice ale definiției semnului.	36
Tema 5.1. Semnificație și comunicare.....	43
Tema 5.2. Comunicarea didactică ca și vehiculare de semnificații de la locutor, la receptor.....	49
Tema 6. Structuralismul. Limbaj și realism. Limbaj și filosofie.....	53
Tema 7. Elemente de teorie a textului	58
Bibliografie	67

Prefață

Filosofia/numită în epocă și Metafizica este un domeniu al cunoașterii științifice, cu un obiect de studiu general, referitor la cercetarea esenței naturii, societății și a omului. Ea a generat, apariția altor științe, unele dintre care, pur și simplu, s-au desprins din domeniul filosofiei- *Psihologia, Logica, Sociologia, Antropologia, Axiologia* și altele. . Din punct de vedere metodologic, abordările ontologice, gnoseologice și praxiologice ale filosofiei/metafizicii au influențat substanțial apariția și dezvoltarea atât a științelor naturii – *Astronomia, Fizica, Biologia* , cât și a științelor exacte – *Matematica, Geometria etc. Astfel, în procesul* istoric s-a constituit fundalul filosofic atât al acestor , cât și a unor științe socio-umaniste precum *Istoria, Dreptul, Filologia etc.*

La sfârșitul secolului XIX și pe parcursul secolului XX are loc un proces de reconstrucție *pragmatică* a filosofiei, care detașându-se de speculațiile metafizice tradiționale, s-a orientat spre studiul problemelor reale ale naturii, societății și omului, accentul fiind pus pe principiile creativității științifice, eficienței și utilului. În această ordine de idei, filosofia secolelor XX și XXI s-a dezvoltat în Occident pe această cale, cu profunde conotații aplicative .

În perioada modernă și, mai ales, în cea post-modernă a ultimilor treizeci de ani, s-a constituit și amplificat paradigma didactică a predării aplicate a filosofiei în domeniul pregătirii profesionale universitare, domeniu tot mai îngust și concret specializat și axat pe formarea de competențe mai mult specifice, decât generale. Așa a apărut, întâi în SUA, mai apoi și în Europa , inclusiv și în republica Moldova așa cursuri ca: *Filosofia culturii, Filosofia educației, Dreptului etc.* Sunt foarte răspândite și în domeniul științelor exacte și a celor ale naturii cursuri similare ca – *Probleme epistemologice ale fizicii, matematicii, biologiei , geneticii etc.*

Pornind de la această experiență, am purces și eu în ultimii cincisprezece ani la elaborarea unei serii de filosofie și logică aplicate, considerând că în așa mod Filosofia își poate aduce contribuția concretă la eficientizarea și ridicarea calității pregătirii cadrelor didactice în domeniul

pedagogic. Din această serie, face parte și cursul *Filosofia limbajului*, pentru Masterat.

În această ordine de idei acesta este și un mod mai convingător de prezentare a utilității filosofiei în formarea competențelor profesionale a pedagogilor și, de ce nu, și de menținere a ei în continuare în grila programelor de studii la facultăți și catedre, în condițiile unei concurențe, să recunoaștem, adesea neluabile.

Introducere

Filosofia limbajului vizează, din perspectiva interdisciplinarității, o abordare cu mijloace filosofice (ontologice, gnoseologice, logice și praxiologice) a problemelor cheie ale limbii ca și fenomen cultural și a semioticii, care este temelia lingvisticii. Noțiunile lingvistică și semiotică sunt foarte apropiate ca și sens, cu referință la limbă. În acest context, cursul este orientat, inițial, spre studiul aspectelor *ontologice* ale limbii ca și fapte lingvistice (cuvinte și propoziții). În acest sens, sunt examinate izvoarele și sursele apariției limbii în procesul istoric, ca și fenomen socio-cultural, și mijloc pragmatic al intercomunicării umane. Însă *pragmatica* ar fi imposibilă fără aspectele *semantice*, ce țin de semnificație și sens, și *sintaxa*, ce determină regulile de structurare a cuvintelor și propozițiilor, fapt ce asigură corectitudinea gramaticală. Sunt examinate minuțios căile de introducere a semnificației și sensului. Aceste căi pornesc de la studiul funcției de *nominalizare*, numire a obiectelor, fenomenelor și raporturilor realității cu ajutorul unor cuvinte, ce apar în limbă ca și nume simple sau compuse. Nominalizarea se fondează, preponderent, pe aplicarea procedurii *referinței*. Astfel semnificația și sensul cuvintelor, iar mai apoi și a cuvintelor și propozițiilor, ia naștere și există, doar referențial, adică cu privire la ceva, ce există real sau virtual.

Astfel, cuvântul este un simbol, semn, ce denotă simbolic, explică ceva ce există în exterior, în realitate. Așa se constituie corelația dintre *limbaj și realitate*. Din această perspectivă este examinată *semiotica*, știința semnelor și *semioza*, ca și proces de creare și transmitere a semnificației.

Un alt aspect important îl reprezintă corelația dintre *limbaj și gândire* în procesul cunoașterii. Subiectul cheie, în acest sens, îl reprezintă problema adevărului cunoștințelor, redat/exprimit cu ajutorul propozițiilor. În acest context, este examinată corelația dintre *Gândire* (G, proces activ), *Simbol* (S, cuvinte și propoziții) și *Reprezentare* (R, realitatea lucrurilor și fenomenelor). Astfel, *corectitudinea* gândirii este reprezentată de raportul dintre G și S, *adekvarea* de raportul dintre G și R, iar *adevărul* de relația dintre S și R.

Această corelație este ilustrată printr-un «triunghi», la vârful căruia este plasat G.

Și, la încheierea cursului, este studiată, în context semiotic, *teoria comunicării eficiente* ca și proces a creării de semnificații, și a comunicării didactice în context lingvistic și logic. Sunt examinate aspectele, atât ale comunicării verbale, cât și a mecanismelor de producere a textelor prin limbaj. Pentru a asigura, atât perceperea conceptelor teoretice, cât și utilizarea lor practică, axăm partea practică a cursului, lucrul individual al masteranzilor, pe studiul și explicarea limbajului în cadrul examinării unor studii de caz cu situații concrete, legate de activitatea didactică în predarea și învățarea limbii ca și fenomen cultural și intercultural, de analiză semantică a textului.

Tema 1. Interferențe lingvistice și filosofice în studiul limbii. Evoluția istorică a teoriilor limbajului și a semioticii.

Obiective: familiarizarea cu noțiunile fundamentale ale domeniului; conștientizarea conexiunilor dintre filozofia limbajului și studiul semnelor; cunoașterea unor contribuții esențiale, care au facilitat constituirea filosofiei limbajului și a semioticii.

Concepte-cheie: cuvânt, semn, simbol, semne transpuse *semn, simbol, semnificant, semnificat, limbă, vorbire, referință, funcție nominativă prin referință, semnificație.*

În aspect interdisciplinar, având în vedere problemele limbajului natural și ale comunicării cu ajutorul lui, filosofia și lingvistica sunt principalele demersuri cognitive și de cercetare a acestui fenomen social. Astfel se configurează orientarea de a propune unele teme de cercetare teoretică, logico-filosofică a problemelor limbii. Abordarea gnoseologică în studiul fenomenului complex al limbii ca și o realitate ontologică (existențială) prin cuvinte și propoziții, se axează pe o relație corelativă dintre limbă și gândire, integrând astfel atât eforturile lingvisticii, cât și cele ale filosofiei. Printr-o asemenea investigație se poate afla, ce este limba ca fapt de conștiință și ca fenomen cultural, care sunt resursele ei sociale, precum și statutul ei în cadrul formelor umane de existență.

În acest context, este important de a examina *funcția denominativă* a limbii, care descifrează devenirea faptelor lingvistice și semnificația lor. Limba/ limbajul, prin însăși modul lor de apariție, sunt un sistem arbitrar/convențional, ce permite exprimarea și comunicarea gândirii. În acest sens, cuvântul este o entitate lexicală (vorbită articulat, sau redată în scris), care face referință la realitate, ca lucruri, fenomene, sau relații, ce pot fi cunoscute prin limbaj. Referindu-ne în comunicare la un obiect, utilizăm un cuvânt, semnificația căruia ține de calitățile obiectului dat (tare, mare, mai mare, înțelept etc.). Cuvântul respectiv este un *semn convențional*, acceptat la «botezul» colectiv al acestui obiect. Un cuvânt este convențional, de exemplu, casă, număr natural etc, pentru că nu a constituit unica opțiune nominală posibilă. În loc de numele casă, putea fi masă și viceversa, și tot la

fel putea fi și cu restul cuvintelor din lexicul unei limbi naturale. O limbă, ca regulă, păstrează consecvent, neschimbat fondul său lexical. Însă limba este o ființă vie, în permanentă evoluție istorică, de aceea pot interveni și anumite schimbări ale unui cuvânt/nume, în funcție de dezvoltarea cunoștințelor, din necesități de ordin fonetic etc.

Ne vom referi mai detaliat, în cadrul unor teme viitoare, la teoriile referinței și introducerii semnificației, care stau să explice originea și natura limbii, aspectele ei ontologice/existențiale.

Astfel, omul cunoaște realitatea prin limbaj, iar cantitatea și, mai ales, calitatea cunoștințelor sale, denotă măsura înțelegerii acestei realități, foarte complexe, adesea și controversate și care există independent de om. L. Wittgenstein, mare filosof și logician afirmă faptul, că *frontierele cunoașterii, sunt frontierele limbii*, iar cunoașterea, care ține de limbaj, el o caracteriza drept *un joc de limbaj/cuvinte*. În acest context, relația reciprocă dintre limbaj și realitate, constă în faptul, că realitatea generează *conținutul* gândirii prin semnificația cuvintelor, iar gândirea, ordonează prin forme logice (noțiuni, judecăți și raționamente), structurează și întemeiază *corectitudinea, adevărul și certitudinea* cunoștințelor, exprimate verbal sau în scris.

Vom analiza în continuare, succint, principalele teorii ce explică originea și esența limbii, domeniile și principiile de funcționare a limbajului

* Teoria *naturalistă*, numită și *realistă*, se axează pe proprietățile mentalului asupra limbii.

În această accepțiune, limba este un produs al evoluției istorice a omului ca ființă biologică și socială, în cadrul unei activități practice, a muncii orientate spre cunoaștere și valorificare a naturii. Datorită mentalului, omul a inventat/creat limbajul, prioritar, ca un instrument de comunicare și adaptare la realitate. În tradiția civilizației europene această tradiție își are începutul în *Metafizica* lui Aristotel (VI, XIX, XXIV).

* Un curent teoretic influent, care se află la origine a lingvisticii ca și știință, este *structuralismul*. Fondatorul acestui curent științific este cercetătorul elvețian Ferdinand de Saussure (1857-1913). Esența acestei teorii rezidă în faptul, că fenomenul limbii poate fi înțeles, nu de la evoluția ei istorică, ca factor extra lingvistic, ci poate fi înțeles ca un principiu de

imaneță, pornind de al trăsăturile ei interne (structurale), ca factor intra lingvistic. Esențial este studiul *sincronic*, care se ocupă de raporturile logice și psihologice dintre termenii coexistenți ai sistemului, așa cum este perceput de conștiința colectivă, precum și studiul *diacronic*, care pune în evidență raporturile ce leagă termenii succesivi, ce se substituie unul altuia pentru a crea un sistem lingvistic coerent. Exegeții acestei teorii, pun în evidență meritul structuralismului de a redefini noțiunea de *valoare lingvistică*. În acest sens, limbajul, ca sistem exprimă un raport, existent între *semnificat* (formă acustică sau grafică) și *semnificant* (conținutul său prin semnificație). Astfel, în cadrul structuralismului, limbajul reprezintă un fenomen social, produs al memoriei/conștiinței, în timp ce vorbire, ca și un element activ este un fapt de creație individuală.

* Secolul al XX-le a fost dominat, în bună parte, de curentul *pozitivismului logic* numit și *neopozitivism*. Acest curent a deplasat studiul limbajului spre analiza relației dintre gândire și limbaj. Accentul, în acest caz, a fost pus pe corelația gândirii cu faptele fizice. Astfel, obiectul de studiu al acestui curent a devenit analiza logică a limbajului științific în cadrul filosofiei limbajului. În acest sens, categoriile sale conceptuale au devenit *sintaxa și semantica logică*, orientate spre captarea și justificarea *adevărului științific și a certitudinii cunoștințelor*, eliminarea speculațiilor metafizice arbitrare. Acest lucru nu le a reușit pe deplin neopozitiviștilor, pentru că s-a dovedit că limba, ca și resursă de comunicare, are multe incertitudini, determinate de vorbitor, și nu poate fi redusă univoc la limbajul științific factual. Reprezentanții remarcabili ai neopozitivismului sunt B. Russel, R. Carnap, L. Wittgenstein și alții.

* Există și o categorie de concepte asupra limbajului, care pun accentul pe anumite aspecte importante, ce țin de evoluția și funcționarea limbii. Unul dintre ele aparține ilustrului lingvist, de origine basarabeană, Eugen Coșeriu (1921-2002). Într-un articol de sinteză, publicat în revista *Limba română* (II,P.146-150), el afirmă că omul ca și ființă socială, are două dimensiuni principale – munca – care transformă lumea fizică la necesitățile sale, și limba, prin care omul adaptează lumea la necesitățile sale vitale. Astfel lumea, constă din trei tipuri de obiecte – *matematice* (create axiomatice),

naturale (cu substanță fizică) și *culturale* (create de om prin mijloace artistice). Această asumție structurală a lumii/realității este cunoscută cu ajutorul limbajului, care este un fenomen cultural, o formă a culturii. Apropiat conceptual curentului structuralist în lingvistică, E. Coșeriu subliniază, pune în valoare *intuitivismul*, ce se bazează pe o relație dintre rațional și psihologic (senzorial), afirmând că vorbitorul intuitiv știe ce este limba.

* Tabloul teoriilor științifice despre limbaj ar fi, probabil, incomplet dacă n-am aminti și despre viziunea religioasă, creaționistă. Ea promovează idee că limba este un Dar de la Dumnezeu, o creație divină, precum zice Sfânta Scriptură: «și la început a fost Cuvântul și Cuvântul era cu Dumnezeu, și Cuvântul era Dumnezeu» (IV. p. 113). Acest enunț constată o identitate dintre Cuvânt și Dumnezeu, de aceea este inutilă întrebarea – dar cine a fost primul? La fel este lipsită de sens și încercarea de a solicita o argumentare a acestei afirmații, deoarece ea are un statut de revelație cu conotații alegorice, ce țin de mister/taină. Important este faptul că o asemenea abordare a naturii limbii, creează în societate o *aură de sacralitate* limbii.

Ne vom referi în continuare la trei contribuții însemnate, pentru a anticipa în bună măsură perspectivele actuale, atât ale filosofiei limbajului, cât și ale semioticii, fapt ce pune în evidență aria lor de interferență.

1. **Aristotel** (384-322 î. Ch.)

(Născut la Stagira, în Grecia Antică, și numit de aceea frecvent Stagiritul. Discipol al lui Platon, de concepția căruia se va delimita ulterior constituindu-și propriul sistem filozofic. Este o părere generală aceea că, alături de opera lui Platon, opera sa, foarte vastă și diversă, constituie piatra de temelie a culturii Occidentale.)

Este cel dintâi care oferă o cercetare sistematică asupra limbii, asociind-o net cu năzuința spre cunoaștere, proprie naturii umane. În ce privește domeniul de care ne ocupăm, esențial este un pasaj din *Despre interpretare* (16 a): „Sunetele emise de voce sunt simboluri ale stărilor sufletești, iar cuvintele scrise, simbolurile cuvintelor emise de voce. Și la fel precum scrisul nu e aidoma la toți oamenii, cuvintele rostite nu sunt nici ele aceleași, deși stările sufletești, cărora aceste expresii le sunt semne nemijlocite, sunt identice la toți, așa cum identice sunt și lucrurile ale căror imagini sunt aceste

stări.(XXV, p.27). Din aceste idei referitor la natura și originea limbii putem deriva unele concluzii. Și anume, faptul că între termenii *simbol* și *semn* există o relație apropiată, practic, de echivalență. Pe de altă parte, stările sufletești stau la originea, sunt cauza simbolurilor verbale. De aceea, în aspect cognitiv, prin faptul că denumesc obiecte, cuvintele sunt o reprezentare subiectivă a lor. Adică, conform deja modelului enunțat ulterior de Pierce, simbolul aceasta este o relație ternară de tipul – sunete – stări sufletești – lucruri.

Celelalte categorii sunt tratate de Aristotel din perspectiva logicii, ca și silogisme prescurtate: „ființa a cărei existența se produce antrenează existența sau producerea unui alt lucru, fie anterior, fie posterior, este semnul producerii sau al existenței celui alt lucru” (XXV,P.33).

Tot lui Aristotel îi datorăm și efectuarea unei clasificări a semnelor conform căreia, semnele se împart în *nume* (semne cu semnificație convențională) și *semne naturale* (ce se referă la obiecte reale). Există însă și o a treia categorie de semne, considerate de Aristotel ca o specie aparte de cuvinte și anume: *metaforele*, care se disting prin faptul că semnificatul e altul decât cel obișnuit. Altfel spus, metaforele, semne transpuse: „transpunerea este trecerea unui nume de la un obiect la alt obiect” (XXV, p.44)

2. Sfântul Augustin (Aurelius Augustinus) – (354-430 î. Ch.)

(Crescut în tradiția păgână, se convertește la 33 de ani și devine episcop de Hippona. După moarte este canonizat. Opera sa a contribuit decisiv la constituirea dogmei catolice. Preocupările sale sunt aproape exclusiv de ordin teologic, dar conține și numeroase alte aspecte, între care și de problema limbajului.

Platonismul a influențat gândirea occidentală prin Augustin. În *Confesiuni* Augustin va distinge între lucrurile care se află în minte în mod direct (prin intermediul simțurilor) și lucrurile care se află în minte indirect, prin intermediul imaginii și reprezentărilor. Acest mod de cunoaștere directă el o atribuie și senzațiilor directe, care la fel sunt similare impresiilor și reprezentărilor. În concluzie, ceea ce este în mintea noastră nu este un lucru, ci o imagine și o impresie furnizată de simțurile noastre.

În acest sens, noi vedem imaginea, adică reprezentarea, intermediarul , cu alte cuvinte *semnul*. Un exemplu elocvent, în acest sens, el consideră faptul că în apă noi vedem nu un băț frânt, ci imaginea lui. Dat fiind faptul că aceste imagini, adică semne pot fi exprimate verbal cu ajutorul cuvântului, deci cuvântul este un semn ce transmite o informație despre realitate. Ulterior, în semiotică, acest rol al cuvântului va fi numit *semnificant*.

Astfel, în viziunea lui Augustin, noi cunoaștem nu lucrurile, ci *semnele* care formează o impresie în mintea noastră. O atare abordare a rolului cuvintelor, ca și semne, îl plasează pe Augustin, alături de Aristotel, în rândurile precursorilor semioticii . Semnele sunt niște mesaje despre obiecte în mintea noastră, iar accesul la aceste obiecte cu ajutorul simțurilor este imposibil. Nu putem spune cert nimic despre un lucru prin contact direct senzorial, însă putem spune ceva despre imagini și reprezentări, fără riscul de a greși. Semnul este plasat în relație cu «*impresia*» creată în conștiință de obiectul desemnat, fapt ce se identifică cu schema triadică a lui Pierce: *semn-impresie-obiect*. Augustin a realizat și o taxonomie a semnelor distingând între semne vizuale și fonice; semne naturale și intenționale; semne proprii și transpuse; semne ce desemnează lucruri și cele ce desemnează alte semne.

În concepția lui Augustin, limbajului i se atribuie două funcții principale, legate indisolubil – aceea de instrument al gândirii și aceea de instrument al comunicării. Cu alte cuvinte, semnele verbale sunt, concomitent, cele ce formează/îmbracă materia gândirii (ideile) și cele care fac posibilă transmiterea ideilor, adică intercomunicarea.

Preocupările constante a lui Augustin pentru studiul și clasificarea semnelor, fac să fie considerat ca precursor domeniului, chiar cel dintâi mare semiotician, deși obiectivele principale ale meditațiilor sale erau de natură religioasă.

Ferdinand de Saussure (1857-1913)

(Este cu certitudine un lingvist de prim rang, cu o influență decisivă în istoria disciplinei și, în același timp, e considerat alături de Pierce unul din fondatorii semioticii. Având o prestație științifică remarcabilă, el nu a publicat nimic în timpul vieții. Lucrarea fundamentală, *Curs de lingvistică*

generală, a fost editată de discipolii săi și publicată în 1916, după moartea autorului.

În acest sens, Ferdinand de Saussure a pus temelia *lingvisticii structuraliste*. Elementul principal al construcției sale este conceptul *de semn*, ca element fundamental al sistemului lingvistic ce se axează pe alte două concepte corelative, și anume: *semnificat* (elementul fonetic (cuvântul) ce desemnează un conținut prin referință la ceva) și *semnificant* (ce sens are acest element ca și formă). Legătura dintre semnificat și semnificant se stabilește prin convenție. Faptul că semnul are un referent nu era esențial pentru F. de Saussure, El considera că acest fapt (referința) nu ține de competențele lingvistului.

În temeiul conceptelor lingvistice de *sincronic* (analiza unui text într-o perioadă determinată de timp) și *diacronic* (teoria generală a limbii, sau istoricul ei), F. de Saussure formulează concluzia că limba este, ca esență, un sistem de semne ce exprimă și transmite idei. Semiotica este, în acest context, teoria generală a semnelor și, în același timp, o semiologie cu referire la orice tip de semn.

O idee foarte importantă în semiotica lui F. de Saussure, este distincția dintre *limbă* și *vorbire*, prioritatea fiind atribuită părții active, adică vorbirii. Vorbirea este nemijlocit legată în procesul comunicării cu creierul uman. Astfel limba și vorbirea formează, corelativ, un circuit de vorbire/comunicare, fiind una din condițiile importante în dezvoltarea limbii.

Subiecte pentru realizarea obiectivelor curriculare și evaluare ce țin de lucrul individual:

Scrieți un referat la tema: *Conexiunile filosofiei limbajului și studiul semnelor din perspectiva interdisciplinarității.*

1. Realizați un referat la tema: *Principalele teorii referitor la apariția și evoluția istorică a limbajului.*

2. Elaborați un studiu de caz la tema: *Care sunt punctele de convergență între concepția lui Aristotel și sf. Augustin referitor la natura și funcțiile limbajului.*

3. Examinați în forma unui referat tema: *Contribuția lui Ferdinand de Saussure în domeniul lingvisticii și elaborării teoriei structuraliste.*

Tema 2. Definirea semnului și a semiozei. Contribuția lui Charles Pierce

Obiective: asimilarea, în linii mari, a perspectivei teoretice a lui Ch. Pierce, întemeietorul semioticii ca disciplină autonomă; cunoașterea definiției și a tipologiei semnului; cunoașterea, în linii mari, a contribuției descendenților lui Pierce: Ch. Morris și Th. Sebeok

Concepte-cheie: *semn, representamen, interpretant, relație triadică, simbol, indice, icon, vehiculul semnului, designatum, sintaxă, semantică, pragmatică.*

Charles Peirce (1839-1914)

(Este absolvent al Universității Harvard în 1859. Ulterior el devine membru fondator al așa numitului „Club Metafizic”, care se află la originea *pragmatismului* ca orientare filozofică.)

Este considerat întemeietor al semioticii ca disciplină autonomă, și este cel care a definit în mod științific obiectul acestei discipline și a elaborat teorii referitor la natura și tipologia semnelor. De rând cu contribuțiile din domeniul semioticii activitatea sa este strâns legată de preocupări filozofice în care el meditează asupra gândirii și cunoașterii.

Pot fi aduse următoarele argumente în calitate de premise ale pragmatismului: un simț redus al istoriei , evitarea speculațiilor neproductive, utilizarea soluțiilor practice și eficiente și încrederea în capacitățile omului de a realiza acțiuni concrete.

Tezele de bază ale lui Pierce referitoare la procesul gândirii și al cunoașterii sunt următoarele: gândirea este echivalată cu acțiunea; cercetarea este văzută ca un demers de stabilire a convingerii și certitudinii; convingerea este un proces de instituire și adoptare a unui mod de comportament; adevărul e subordonat utilului.

Pierce formulează patru principii în forma unor propoziții negative ce determină actul gândirii și al cunoașterii :

1. Nu dispunem de capacitatea de introspecție, întreaga cunoaștere a lumii interne este obținută prin raționare ipotetică din cunoașterea pe care o avem despre faptele externe.

2. Orice cunoștință este determinată logic de cunoștințe anterioare.
Nu avem capacitatea intuiției.

3. Nu avem posibilitatea și capacitatea de a gândi fără semne.

4. Nu avem un concept al incognoscibilului absolut. (XX, p.69-70).

Cea de-a treia dintre aceste propoziții ține de perspectiva semiotică, a cărei premisă principală postulează limbajul ca pe o condiționare transcendențială a cunoașterii.

Semioza este definită ca un act de producere și înțelegere a semnelor, vehicularea lor în comunicare.

Definiția semnului

Semiotica, în viziunea lui Pierce nu este identică cu cea a lui Ferdinand de Saussure. În acest sens, Pierce elaborează o serie de noi termeni. Astfel, în viziunea lui :

„Un *semn* sau *representamen* este ceva care ține locul a ceva, pentru cineva, în anumite privințe sau în virtutea anumitor însușiri. El se adresează cuiva, creând în mintea acestuia un semn echivalent sau poate un semn mai dezvoltat. Semnul acesta pe care îl creează îl numesc interpretantul primului semn. Semnul ține locul a ceva, anume al obiectului său. (XX, p.269). Aceste reflecții continuă cu următoarele idei:

„Un *semn* sau *representamen* este un prim care întreține cu un secund, numit *obiectul* său, o *relație triadică* atât de autentică, încât ea poate determina un terț, numit interpretantul său, să întrețină cu obiectul aceeași relație triadică pe care o întreține el însuși cu același obiect. Relația triadică e *autentică*, adică cei trei membri ai săi sunt legați împreună într-un mod ireductibil la vreun complex de relații diadice. (XX, p. 279)

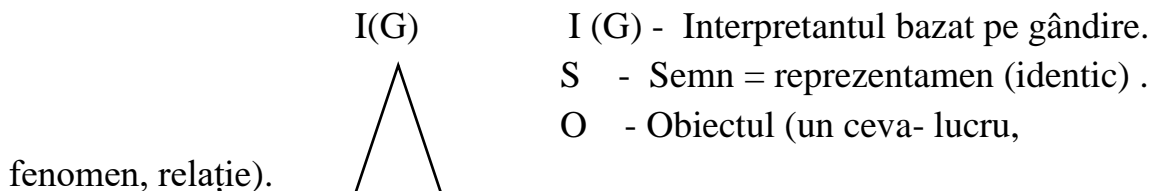
În acest context putem formula faptul că – semnul este echivalat cu un *representamen*, astfel este accentuat caracterul său dinamic, adică faptul că el îndeplinește acțiunea de a reprezenta.

În al doilea rând, este subliniată dimensiunea comunicativă a semiozei, prin destinația semnului de a fi „adresat cuiva”.

Este subliniată categoric natura *triadică* a semnului și rolul decisiv al *interpretantului*, înțeles ca o reprezentare mentală, în alcătuirea semnului *autentic*.

Interpretantul este definit ca un *semn echivalent*, ceea ce evidențiază rolul activ al receptorului, importanța acțiunii sale interpretative în actul comunicării.

Simbolic, relațiile dintre aceste concepte pot fi reprezentate printr-un triunghi, în care Interpretantul ocupă poziția centrală, la vârful triunghiului-

- Relație diadică (între doi termeni) - S – I, I - O, S – O.
 - Relație triadică (în triunghi) I (Interpretantul aflat în poziție cheie) cu S- O la bază.
 - Relație de echivalență, între S – I.
- Astfel, în cadrul relațiilor diadice se confirmă următoarele categorii logice –
- Între I – S – *corectitudinea* gândirii.
 - Între I- O - *adecvarea* gândirii, bazată pe semnificație și sens.
 - Între S- O - *adevărul* gândirii.

Tipologia semnului.(evocat după XXI)

1. **Simbolul:** este în accepțiunea lui Pierce unicul tip de semn autentic, cel a cărui relație cu obiectul este mediată de interpretant și stabilită în virtutea unei convenții. Ca exemple putem cita, în primul rând, semnele verbale apoi altele cum ar fi culorile semaforului, semnele matematice.

În cazul celorlalte două tipuri de semn avem de-a face, spune Pierce, cu o relație „degenerată”:

2. **Indice:** caracterizat printr-o relație directă, fizică între semn și obiect, ca în cazul urmei lăsate de picior în noroi, al fumului, al unei răni etc.

3. **Iconul:** relația dintre semn și obiect este una de asemănare, ca în cazul unei fotografii de exemplu sau al unei hârți.

Charles Morris și Thomas Sebeok se situează în descendența lui Pierce cu unele modificări de nuanță față de contribuția acestuia.

Charles Morris (1901-1976) este cel care reformulează definiția semiozei considerând că ea reprezintă o „luare în seamă mediată” (XV,p.22) și redenumeste termenii triadei: *vehiculul semnului*, *designatum*, *interpretant*, completând-o cu un al patrulea termen, : *interpretul*.

Contribuția însemnată a lui Ch. Morris constă în delimitarea celor trei dimensiuni ale semnului, respectiv delimitarea celor trei discipline subordonate semioticii -

- *semantica*: studiază relația între semne și obiectele desemnate.
- *pragmatica*: studiază relația dintre semne și interpreți.
- *sintaxa*: studiază relația dintre un semn și alte semne.

Thomas Sebeok (1920-2001) este cel care extinde substanțial definiția semiozei considerând că ea este: „capacitatea instinctivă a tuturor organismelor vii de a produce și înțelege semne”. (XXII; p.19). Cu scopul de a face distincția între om și animal, introduce deosebirea între *semioză*, definită ca actul producerii și al înțelegerii semnelor și *reprezentarea* – utilizarea semnelor pentru a cunoaște. (XXII, p. 25)

Aceste afirmații au fost disputate de mulți exegeți, care considerau că justificarea lor poate fi disputată pe marginea noțiunilor de fiziosemioză, fitosemioză și zoosemioză.

Subiecte pentru realizarea obiectivelor curriculare și evaluare referitor la lucrul individual:

1. Evocați în formă de referat tema: *Natura semnului și semiozei în concepția lui Pierce.*
2. Efectuați un studiu de caz la tema: *Tipologia semnelor ca simboluri, indice și iconi și funcția lor în comunicarea didactică.*
3. Referat la tema: *Contribuția lui Ch Morris și Th. Sebok în dezvoltarea semioticii.*
4. Evocați într-un eseu tema: *Esența pragmatismului în viziunea lui Pierce.*

Tema 3. Teoria semnificației.

Tema 3.1 Adevăr și referință. Semnificație și adevăr.

Teoria descriptivă a referinței: Numele.

Obiective: a efectua o analiză a teoriei adevărului prin referință. Natura referinței prin descripție, cauzală și descriptiv cauzală și generarea semnificației cuvintelor ca simbol. Nominalizarea (numire prin «botez») e o referință, care reprezintă, în cazul numelor, o convenție comunitară . De aceea, cuvântul e un simbol/semn convențional, dotat cu semnificație și sens prin referință.

Termeni-cheie- referință, semnificație, sens, adevăr, referință prin descripție, referință cauzală, referință directă.

Societățile și membrii lor folosesc limbajul, care este un sistem pentru exprimarea și comunicarea gândirii. Acest lucru este posibil datorită faptului, că limbajul ,prin cuvinte și propoziții, are o *semnificație*. O teorie (explicație) a semnificației unui simbol lingvistic (cuvânt sau propoziție), constă în faptul că ea reprezintă ceva (VI,p.241). De exemplu, semnificația numelui «Eminescu» constă în faptul că el reprezintă un remarcabil și bine cunoscut poet român.

Astfel, datorită semnificației, limbajul poate să ne transmită o informație cognitivă despre lume/realitate, sau să exprime intenția unor acțiuni. *Puterea* limbajului este de a servi multiplelor obiective ale comunicării. Vorbim ,în acest sens, despre o gamă largă de subiecte - politică, învățământ, sport, tristețe, fericire etc.

Limbajul natural, în această ordine de idei , nu este o invenție pur formală, ci apare ca o expresie a naturii reale, fizice a lumii. Există, desigur, și *limbaje formale, artificiale* - alfabetul Morse, limbajul de programare Delphi, de exemplu etc. Vom face distincție în limbaj și între *noțiunile fizice* (atom, corp, planetă etc), și *noțiunile semantice* (adevăr, sens, substantiv, etc). Semnificația acestor noțiuni distincte constă în faptul, că ele se referă la categorii de obiecte diferite – obiecte reale, sau obiecte inventate, create rațional.

Puterea limbajului este într-o legătură directă cu adevărul (IX). O propoziție cognitivă este adevărată sau falsă împreună cu realitatea, cu referire la ea. Logic vorbind, o propoziție este adevărată, dacă prin conținutul ei referențial, ea corespunde realității, în caz contrar ea este falsă. De exemplu, reieșind din realitatea politică actuală, putem constata adevărul propoziției – *Republica Moldova este un stat candidat la aderare la UE*. Careva timp în urmă un astfel de enunț era fals. De aceea, timpul este un factor important ce ține de natura realității, având trei dimensiuni posibile – trecut, prezent și viitor. În viitor nu este exclus ca valoarea actuală a propoziției să se schimbe, în funcție de evoluția evenimentelor. De aceea viitorul referențial este doar ceva posibil.

Există teorii în care se consideră că noi construim realitatea prin limbaj. În asemenea cazuri criteriul adevărului sau falsității devine subiectiv (dependent de subiectul cunoașterii, de om) și nu mai are caracter obiectiv, prin referință la realitate (XXIV, XVIII).

Putere limbajului este proprietatea lui esențială de a avea *semnificație*, care la rândul ei, este *condiția de adevăr*. Am explicat anterior în ce condiții un enunț este adevărat, fals sau nedeterminat (posibil). Condiția de adevăr a unei propoziții depinde de structura ei sintactică și de referenții cuvintelor ei. De exemplu, dacă luăm următoarele două propoziții - *1 septembrie este începutul anului de studii R. Moldova* și - *1 septembrie este începutul anului de în România*, vom constata că ele au aceeași structură sintactică, însă cu referință la R. Moldova este adevărată, iar cu referință la România este falsă. În același context, iată alte trei exemple:

- *Ion a spart geamul clasei .*
- *Cine a spart gemul clasei?*
- *Nu trebuie să spargeți geamurile clasei !*

Sunt propoziții diferite ca structură – prima este un enunț cognitiv, în care este prezent obiectul gândirii, în cea de a doua lipsește obiectul gândirii fiind o propoziție interogativă, necognitivă,. A treia este o propoziție interogativă, nedeterminată. Din punct de vedere a condiției de adevăr – prima poate fi adevărată sau falsă, iar celelalte două nu pot avea o valoare de adevăr. În concluzie – după structura gramaticală pot avea valoare de adevăr doar

propozițiile cognitive , adică propozițiile enunțiative, numite și indicative, afirmative , sau în logică, și impersonale, care se includ în categoria propozițiilor cognitive numite propoziții/ judecăți categorice. Propozițiile interogative și cele imperative atestă lipsa de cunoștințe , de aceea nu pot avea valoare de adevăr. Acest lucru nu diminuează cu nimic rolul lor important în comunicare, inclusiv cea pedagogică și științifică . Gândirea interogativă , în activități de creație, este adesea foarte productivă, iar formele imperative au, ca regulă, un mesaj de natură morală, ce ține de comportament și sunt frecvent utilizate în activitățile educative. Mai sunt și așa numitele propoziții existențiale și impersonale, care sunt incluse în categoria propozițiilor cognitive, de aceea pot avea o valoare de adevăr. De exemplu- *Este cald, Universul există, Ninge* etc. Aceste propoziții sunt enunțuri și oferă semnificație.

În general, referința nu epuizează semnificația unui cuvânt, dar constituie nucleul ei (VI, p.141.) Există trei concepții ce țin de rolul referențial al semnificației –

- Prima , numită *concepție directă* se caracterizează prin faptul că rolul referențial (un ceva) epuizează semnificația. Ca regulă acestea sunt numele proprii – Eminescu, Moldova etc.

- A doua concepție o completează pe prima considerând că în semnificația unui cuvânt se află mai mult decât rolul lui referențial (ceea la ce el se referă. În acest caz, conform concepției logicianului Frege, referința asociată cu *extensiunea* cuvântului este completată cu noțiunea de *sens*, care constituie *intensiunea* lui. Fiecare cuvânt, în mod normal, are un sens și un referent, Cuvintele coreferențiale (se referă la același obiect) ca regulă, sinonimele, de exemplu domnitor și voievod, pot diferi ca semnificație, pentru că diferă ca sens. Sensul pune la dispoziție subtilitatea de care avem nevoie într-un context.

- Cea dea treia concepție este legată de faptul că, adesea, referențial ține de *lumile posibile*. În acest caz referința la așa ceva face ca propozițiile respective (de exemplu – Anul viitor va fi mai bun) să aibă o condiție de adevăr problematică, nedeterminată. Astfel de propoziții conțin noțiuni modale (Dacă..., cu condiția) sau cauzale, care pot genera ceva sau altceva

(încălzirea globală, de exemplu, este cauza secetei etc) (VI,p.114). Astfel sensul ca parte a semnificației determină semnificația. De aceea sensul unui cuvânt împreună poate cu unele proprietăți contextuale, epuizează semnificația. O astfel de viziune asupra sensului face ca semnificația unui cuvânt să fie mai mult decât proprietatea lui de a reprezenta ceva. Deci cuvintele și propozițiile fac referință la ceva neepuizând sensul, iar termenii semantici ai unei judecăți, ca și noțiuni, epuizează sensul.

În concluzie celor expuse anterior – ne-am deplasat de la semnificația propoziției la modul de prezentare a unei condiții de adevăr, și de aici la structura și modul de referință. Astfel, *semnificația este o proprietate a simbolurilor lingvistice (cuvintelor și propozițiilor)*.

Vom constata, în această ordine de idei, că școala filosofică a limbajului comun, consideră filosofia limbajului ca fiind *studiul uzului comun* al termenilor semantici. Uzul comun ar însemna sensul unor termeni acceptați în comunitate. Concomitent cu limbajul comun există și *limbajul științific* (matematic, filosofic, lingvistic etc), care funcționează un pic altfel, în condiții mult mai riguroase, în raport cu termenii utilizați. Competențele lingvistice comune/generale se deosebesc de competențele în limbajul matematic, sau cel al informaticii. Primele competențe le posedă toți purtătorii limbajului, pe când cele științifice doar cei inițiați.

În continuare ne vom referi la teoriile clasice și moderne ale teoriei descripției (prin referință și a celei cauzale). Teoria descripției dă o teorie a sensului, implicit, o teorie a referinței. Ce sens are însăși termenul *descripție*? Este o enumerare prin caracterizare implicit clarificare a unor calități/prorietăți ale unui obiect, fenomen, sau a unor raporturi existente în realitate sau virtual. De exemplu, verb – parte principală a propoziției, ce indică o acțiune, casă- obiect constituit din pereți, acoperiș, uși, geamuri și odăi, în care poate locui omul. Aceste descripții determină semnificația și sensul cuvintelor utilizate, care reprezintă simbolic obiectele respective. Ontologic(existențial) vorbind, teoria prin referință sau cauzală, creează teoria întemeierii termenelor lingvistice, sau constituie «botezul» lor.

Astfel numele lucrurilor se stabilesc prin referință la «botez» și au o valoare convențională, adică un nume/cuvânt este acceptat de comunitate în

limba respectivă(VI) . Dat fiind faptul că nominalizarea se face arbitrar, aleatoriu, cuvintele sunt *simboluri convenționale* , adică ele reprezintă lucrurile simbolice și nu real, ci prin convenție comunitară.

Formalizând logic procedura *nominalizării*, o putem exprima simbolic prin relația – a este x, deoarece F(x), adică orice x are proprietatea F. De exemplu Vasile Pascaru (a) este om(x), deoarece are proprietatea F (ființă rațională). Astfel toate ființele (a, b, c etc.) care au proprietatea F sunt oameni. Această formulă este valabilă pentru orice altă procedură de nominalizare, , prin care sunt numite obiectele într-o limbă naturală, în română , de exemplu- substantiv, pătrat ,adverb, automobil etc.

Vom constata că există și *nume vide*, care fac referință la ceva , ce nu există. De exemplu – perpetuum mobile, cel mai mare număr natural etc. Există și termeni *ambigui* , de exemplu – Cezar (rege sau persoană), hoțoman(hoț sau șmecher) etc. În asemenea cazuri, o descripție exprimă sensul unui nume, iar numele abreviază descripția prin sinonim cu ea.

Nu există, însă, o rigiditate strictă în desemnarea prin descripție a unui nume, pentru că numele poate fi și rezultatul/urmare a unei simple întrebuintări uzuale de către purtătorii limbii. Este important, mai ales în aspect didactic, că nu este necesar ca vorbitorul să aibă convingeri/siguranță, pentru a identifica obiectul la care ne referim. Putem folosi un nume/cuvânt și atunci când nu cunoaștem (suntem ignorați) în privința obiectului. Puțini, de exemplu, au văzut un atom , sau o celulă în realitate, poate decât imaginea lor grafică, dar mulți înțeleg sensul acestor termeni, îi acceptă și îi utilizează.

Vorbind în context educațional, un termen/nume poate fi învățat/preluat de la alții (pedagogi, părinți, din media, prin intertext etc), prin înțelegerea sensului. Astfel, învățarea nu presupune neapărat o referință la obiect, sau o relație cauzală, cu toate că există multiple cazuri de ilustrări didactice (imagini video, modele de obiecte, procese chimice etc), care fac referință, imaginară, la obiecte reale. De aceea teoria descripției, nu poate fi considerată impecabilă (dar ce este impecabil?). Există *descriptivism curricular*, când descriem însăși relația semantică pe care căutăm s-o explicăm, de exemplu- Einstein ca și teorie, sau Einstein ca persoană.

Există și *descriptivism causal* – efectul de seră este cauza încălzirii globale, spre exemplu.

Teoria causală sau istorică a referinței constă în faptul, că un termen se referă la ceea ce este legat causal de el într-un anumit fel. În filosofie această teorie se numește *determinism* (ceva determină causal altceva) , reprezentând o relație *cauză – efect*. De exemplu – Glucoza este cauza dulceații, Boala este cauza suferinței etc. Obiectul (glucoza, boala) este cauza unui nume – dulceață, suferință, însă nu este unica cauză . Suferim nu numai din cauza bolii, iar glucoza nu este unica cauză a dulceații .

Un nume poate fi introdus și print-un «botez» *formal* (în lipsa obiectului), sau *informal* (în prezența obiectului). Competența la un nume (cunoașterea lui) implică/necesită sesizarea sensului tău. Adică sensul, prin semnificație este preluat subiectiv/individual și nu colectiv. Profesorul, în comunicarea didactică , adesea se adresează clasei/grupeii, dar este receptat de fiecare audient individual . De aceea în teoria causală a referinței, numele este impus prin «botez» și nu este descris. Ambiguitatea unor nume, ca regulă, se rezolvă contextual.

Explicația referențială causală are următoarele specii -

- Este *temporală*, valabilă pe un termen de timp (înnorat, suferință).
- Este *definitivă* (moarte , infinit).
- Este *cu împrumut* (Venera/vineri, Marte/martie/marți etc.).

Rezumând cele expuse anterior, vom constata, că semnificațiile sunt proprietățile simbolurilor/cuvintelor , preluate prin referință, care le dau posibilitatea de a juca anumite roluri extraordinar de importante în viața noastră, în special, rolul de a explica și de a modela comportamentul, și de a ne informa despre lume. Astfel efectuând o clasificare vom menționa următoare tipuri de referință –

- Atributivă (asociată)- este utilizarea unui termen definit. De exemplu – substantiv, număr, pătrat etc.
- Causală – obiectul este cauza unui nume.
- Reverențială – prin indicarea unui obiect. De exemplu- primul număr natural, învingătorul competiției la box etc.

- Descriptiv cauzală – De exemplu – dacă consumi prea mult zahăr, riști să ai o glicemie mărită (astfel termenul glicemie este explicat descriptiv cauzal).

Teoria descripției moderne a intervenit cu unele modificări în această clasificare. Astfel descripția cauzală s-a schimbat în *teoria mănunchiului*. Adică, de exemplu, termenul încălzirea globală, nu este efectul generat doar de o cauză-efectul de seră, ci de un mănunchi de cauze, inclusiv și creșterea populației etc. Această abordare multiplă face ca termenul/cuvântul referențial să fie mai exhaustiv/adekvat. Teoria reverențială a devenit teoria *relației cu mediul*, altfel spus *contextuală*. Celelalte tipuri de referință au rămas neschimbate. În acest context, a cucerit teren *semantica holistă*, ca o viziune integralistă în cadrul unei limbi/limbaj și *intuiționismul matematic*, ca mijloc de creare a semnificației. În perioada contemporană canalele informaționale, care ne legă de obiecte, explicându-le, sunt, din păcate tot mai fragmentate și mai puțin demne de încredere, generând adesea ignoranță și eroare.

Subiecte pentru realizarea obiectivelor curriculare și evaluare referitor la lucrul individual:

1. Referat la tema: *Sensul vine prin descripție (referențială sau cauzală). Un nume având sens poate fi înțeles.*
2. Eseu la tema: *Numele prin referință și desemnare se stabilește la «botez» (convenție generală) și desemnează obiecte întregi.*
3. Eseu la tema: *Ambiguitatea este o imperfecțiune a limbajului.*
4. Efectuați un studiu de caz la tema: *Un nume și alți termeni pot fi învățați, sau preluați de la alții prin înțelegerea semnificației.*
5. Referat la tema: *Tipurile descripției (prin referință, atributivă, cauzală)*

Tema 3.2 Teorii ale referinței – alți termeni.

Obiective- Examinarea în continuare a teoriei referinței cu privire la alți termeni decât numele. Genuri și specii naturale, particularități referențiale ca termeni generali și singulari. Analiticitate, aprioritate și necesitate a propozițiilor cognitive.

Termeni cheie- teorii referențiale hibride, genuri naturale analitic, aprioric, necesar, structură sintactică a limbajului.

Am menționat anterior că teoriile referențiale prin descripție și cauzal descriptive, cu privire la nume, nu epuizează integral arealul unei limbi. Pe de o parte, există mulți termeni (verbe, adverbe, adjective), care nu se înscriu în teoriile menționate. Pe de altă parte, există și alți termeni decât numele, care se constituie referențial prin descripție sau cauzal. Aceștia sunt așa numiții *termeni generali*, *termeni de masă* și *termeni singulari* pentru genuri naturale (animale, pomi etc) (VI,p.93). În acest context, este vorba de clase/mulțimi, formate din indivizi și specii, de exemplu, termenii generali – tigru, fag, stejar, ulm etc, și termenii de masă – apă oxigen, aur etc, se identifică în limbaj descriptiv prin referință. Prima categorie reprezintă o relație individ – clasă, iar cea de a doua, o relație întreg – parte. Astfel noi identificăm un tigru (x_1), ca element al clasei A prin relația de apartenență $x_1 \in A$, adică x_1 aparține clasei A, iar o bucată de aur este o parte a întregului, la fel și o moleculă de oxigen nu este oxigen, ci o particulă, sau o picătură de apă la fel.

Reieșind din aceste particularități pentru genuri naturale, aceste genuri (tigru, apă, oxigen etc) sunt nominalizate/numite descriptiv, prin procedeele de analiză, examinate anterior. Cât privește obiecte, fenomene și relații ele sunt nominalizate – descriptiv prin referință, sau descriptiv cauzal. De exemplu, descripțiile asociate termenului *tigru*, reprezintă un mănunchi de particularități/trăsături specifice, redată prin anumite cuvinte/termeni – felină de talie mare, carnivoră și patrupedă, maro-gălbui, cu dungi transversale de culoare închisă și cu burtă albă, sau alt termen *lămâie* - fruct citric, acru, oval etc. La fel se procedează și cu membrii oricărui alt gen, cărora le aplicăm descripțiile asociate.

Astfel, a înțelege un termen asociat unui gen natural, înseamnă a-i sesiza sensul, sau intensiunea, prin descripția proprietăților specifice enumerate ale genului. Însă, și în aceste teorii descriptive cu privire la genuri naturale, se confruntă cu unele probleme/deficiențe. Una dintre ele este problema *ignoranței* și a *erorii*. Un exemplu este imposibilitatea de a descrie diferența dintre *fagi* și *ulmi*. Problema constă, nu numai în dificultatea prin descripție de a face deosebire între acești doi termeni. Este imposibil de a face deosebirea dintre aveți doi pomi și în pădure. Mult timp, balena, a fost eronat considerată pește, dar toți o numeau «balenă».

Cât privește teoriile referinței cauzale, am mai spus ea fixează anterior, că ele sunt mai complexe, pentru că, pe de o parte, mai întâi ea fixează referința, adică cum este legat un termen de referentul lui. De exemplu, durerea cauzată de o lovitură, cum este legată durerea de lovitură? În al doilea rând, să justifici legătura cauzală dintre lovitură și durere. În aceste situații măsura ignoranței /necunoașterii este și mai mare decât la descripțiile prin referință a numelor, nu e numai o teorie a referinței a numelor este un fenomen social. Oamenii sunt capabili (în principiu) să utilizeze fiecare termen al limbajului în interacțiune cu lumea, chiar dacă nu sunt toți la fel de capabili să lege un termen de lume. Aceasta se întâmplă, pentru că fiecare dintre ei, beneficiază de implicarea lingvistică a celorlalți. Întemeietorii termenilor ar putea fi experți, capabili să dea condiții de identitate dar nu este adecvat să fie logic așa. De aceea, teoria cauzală a termenilor, ca și a numelor, nu e numai o teorie a referinței, ci și a *sensului*, și a *competenței* (VI, p.98). Competența, cu privire la un termen pentru un gen natural, este doar o abilitate cu privire la el, abilitate dobândită printr-o întemeiere, sau printr-o împrumutare a referinței. Adică, cel abil «prinde termenul», fără a avea convingeri personale adevărate despre termen. Astfel de situații, ce generează incertitudini, ne demonstrează faptul, că limbajul este legat de realitate, care oferă posibilități imense de nuanțare a sensului. Indivizii genului (tigri, fagi etc) pot servi ca mostră în întemeiere, care nu justifică total esența genului, ci este o *referință parțială*, ce nu întemeiază total sensul. Dar oamenii, grupează mostrele laolaltă în genuri naturale pe

baza caracteristicilor observate ale mostrelor. O dificultate constă în faptul că există diferențe individuale între membrii unui gen natural.

Există și termeni individuali ca artefact. Creion, de exemplu, sau pix. Atât creionul, cât și pixul sunt instrumente de scris, cărora este dificil ca prin descripție sau cauzal, să le determinăm esența, cu toate că avem posibilitatea să le descriem. În concluzie, vom constata diminuarea valorii sociale a semnificației : semnificația cuvântului unui individ, inclusiv elev, student, depinde nu numai de el, ci și de comunitatea sa.

Teorie hibridă este considerată cea care face referință la un obiect descriptiv cauzal, ceea ce face ca semnificația și sensul lui să fie mai deplină. De exemplu, termenul bunătate, pe de o parte, poate fi caracterizat descriptiv – este o atitudine, comportament binevoitor și, generos, iar, pe de altă parte este cauza unor acțiuni de binefacere. La fel e și termenul talent etc.

Astfel orice teorie descriptivă are principala deficiență faptul că ea este incompletă, pe când cea hibridă este pur și simplu incompletă. Acest lucru face ca semnificația și sensul termenilor, cât și a propozițiilor create din termeni, să fie «nisipuri mișcătoare», cu conotații uneori misterioase.

Un subiect important, în contextul teoriilor referinței, este cel ce ține de *analiticitate, aprioritate și necesitate* (VI,p.104). Acest subiect este legat de aspectul competenței lingvistice și a adevărului. La nivelul limbajului comun, uzual , prin termenul *analitic* înțelegem efectuarea analizei semantice a unei fraze, a unui text, sau analiza logică din punct de vedere a adevărului. Prin termenul *necesar*, înțelegem ceea ce este incontestabil, neîndoielnic. De exemplu în propoziția *Orice ființă vie este muritoare* este enunțat un adevăr neîndoielnic/necesar . *Aprioric*, etimologic înseamnă: “a” – înainte, până, iar „priori” – experiență, adică știm ceva înainte de orice experiență sensibilă, altfel spus avem unele cunoștințe înnăscute. Marii filosofi – Descartes și Kant considerau că înnăscute sunt conceptele de timp, spațiu și cauzalitate, unele calități morale. Ulterior, însă, științele naturii (Biologia Fizica, Psihologia și altele) au demonstrat că aceste concepte sunt cunoștințe formate, teoretic și practic, în procesul educației și a intercomunicării cu natura și nu sunt înnăscute. Noi din experiență percepem durata timpului, înțelegem că orice efect, război, de exemplu, are o cauză etc.

Altceva e că nu întotdeauna cunoaștem multe cauze care constituie esența unui fenomen. De exemplu- de ce unii oameni sunt credincioși, iar alții atei etc.? Există, desigur, unele ipoteze, dar în esență, atât acest fenomen, cât și multe altele rămân un mister.

Iar în continuare vom examina acest subiect, din punct de vedere logico-semantic. Există două tipuri de propoziții adevărate: cele *analitice*, care sunt adevărate doar în virtutea semnificației lor și cele *sintetice*, al căror adevăr depinde nu numai de semnificație, ci și de faptele/datele realității. De exemplu- propoziția *Luni(S) este prima zi a săptămânii(P)* 1) este o propoziție analitică, adevărul ei este stabilit semantic și este necesar. Relația dintre S(subiect) și P (predicat) este o identitate, noțiunile date sunt sinonime. Dacă examinăm o altă propoziție – *Unu (S)este un număr natural(P)*(2), vom constata că sfera lui P este mai mare ca cea a lui S, pentru că mai există și alte numere naturale, în afară de unu), lucru pe care îl cunoaștem din experiență. În cazul 2, adevărul propoziției este contingentă/nenecesară, propoziția fiind sintetică. Sintetică, pentru că adevărul ei este o sinteză cu experiența reală, din care noi știm că mai există și alte numere naturale în afară de unu. Adică, e posibil, ca unu, să fie unul dintre numerele naturale, dar nu e necesar.

Propozițiile sintetice integrează cunoștințe științifice despre lume și pot fi, atât adevărate, dacă corespund realității, cât și false, dacă nu corespund, pe când cele analitice sunt adevăruri triviale, bazate doar pe competențe semantice. Analitice sunt, de exemplu, și axiomele științifice, care sunt adevăruri necesare, și nu au nevoie de demonstrație. Evident, că examinând acest subiect, vom constata că evoluția/dezvoltarea, extinderea cunoștințelor are loc preponderant cu ajutorul propozițiilor sintetice. Dar nu este de neglijat nici rolul celor analitice în cunoaștere.

Referitor *la sintaxă*, vom constata că ea este structurarea simbolurilor (cuvintelor și propozițiilor) conform unor reguli. Vom deosebi (1) *Sintaxa gramaticală*, care operează cu cuvinte și propoziții din punct de vedere al corectitudinii lingvistice, și (2) *sintaxa logică*, care operează cu noțiuni/termeni și propoziții logice/ judecăți, din punct de vedere al corectitudinii logice și a adevărului. *Gramatica*, în acest context este o teorie a proprietăților sintactice ale simbolurilor cu: (1)

Reguli de structură, referitor la cuvinte și propoziții, și (2) Reguli de procesare(substantive verbe ,propoziții simple, propoziții compuse etc. *Logica* este teoria care studiază formele și legile gândirii corecte/adevate.

Subiecte pentru realizarea obiectivelor curriculare și evaluare referitor la lucrul individual:

1. Efectuați un studiu de caz la tema: *Semnificația este o proprietate a simbolurilor (termenilor), care le dă posibilitatea realizării actului de comunicare.*
2. Efectuați un studiu de caz la tema: *Lumea e una și aceeași (obiectivă), iar concepțiile noastre despre ea, exprimate prin limbaj, sunt diferite, au o interpretare subiectivă.*
3. Efectuați un studiu de caz la tema: *Numele sun reale, dar nu fizice și nici spațio temporale, ele au o natură misterioasă.*

Tema 4.1 Gândire și semnificație. Competențe lingvistice.

Obiective: Tema propune o abordare multilaterală a fenomenului gândirii și cunoașterii, prin prisma limbajului și a corelației dintre gândire și limbaj. Este examinat rolul semnificației și sensului termenilor în constituirea conținutului gândirii: sunt formulate o serie de ipoteze referitor la originea limbajului, examinate criteriile ce țin de competența lingvistică.

Concepte cheie: Gândire, limbaj, limbajul gândirii, originea limbajului, competența lingvistică, intuiții carteziene.

Am examinat anterior conceptual de semnificație ca o proprietate a entităților lingvistice (cuvinte și propoziții). Am constatat faptul important, că *stările mentale*, trăirile subiective ale utilizatorilor limbajului, a celor care de fapt și produc entitățile lingvistice, contribuie la producerea semnificației. Competența lingvistică este, în contextual cunoașterii, legată de înțelegere. Nu poți avea competență/cunoștințe, fără a înțelege semnificația termenilor utilizați. Astfel este argumentat faptul că *limbajul exprimă* conținutul gândirii.

Altfel spus, nu există gândire în afara limbajului și viceversa, adică, limbajul și gândirea sunt categorii funcțional *corelative*, condiționate existențial reciproc.

Limbajul este *reprezentational* (se referă la ceva). Am argumentat anterior acest lucru prin teoria referinței prin descripție și cauzală. Astfel gândurile sunt stări interne (convingeri, dorințe, speranțe etc), despre lumea externă. Acest fapt determină un aspect important al gândirii, și anume, *conținutul* ei. Însă gândirea are și o structură simbolică, logic formală, redată de cuvinte/noțiuni și propoziții/judecăți, care constituie aspectul ei *formal*.

Cu alte cuvinte, de exemplu, un gând, redat prin propoziția enunțiativă: *Soarele luminează universal și emană căldură*, este formal (gramatical și logic) *corect*, iar ca și conținut (prin semnificație) este *adevărat*, adică corespunde realității.

Astfel, noi distingem prin aspectul lingvistic și logic, formal corectitudinea gândirii, iar prin aspectul lingvistic factual, redat de termenii propoziției cu semnificația respectivă, valoarea de adevăr a cunoștințelor

(adevărat, fals sau probabil). Cognitive sunt doar propozițiile indicative/enunțuri, nu și cele imperative sau interogative.

Geniul antichității, Aristotel, în remarcabila lucrare, *Despre suflet*, a arătat indubitabil, care este geneza gândirii/cunoașterii. Succint, această cale pornește de la cunoștințele *empirice/senzoriale*(senzații, percepții și reprezentări) obținute printr-un contact direct cu obiectul și calitățile lui. De la reprezentare, are loc saltul calitativ a cea de-a doua treaptă a cunoașterii – *gândirea rațională*.

Esența gândirii este faptul că ea ține de intelect/rațiune și se derulează cu ajutorul limbajului ca și factor simbolic de mediere în raport cu realitatea. Cunoscutul filosof, M. Heidegger afirma că – *limbajul este lăcașul ființei*. Gândirea este o activitate abstractă, în sensul că facem abstracție de obiecte, înlocuindu-le cu cuvinte/termini ai limbajului. Elementele structurale ale gândirii, în concepția lui Aristotel, funcționează mișcându-se de la forme mai simple (memorare, reflecție, cugetare), spre forme mai complexe (raționare prin deducție și inducție, intuiție intelectuală).

Cât privește limbajul gândirii – izvoarele ei, ele depinde de doi factori – creier («Mentalese», minte) și limbaj, și a apărut din necesitatea comunicării, inițial, prin sunete nearticulate ca și stări interne, iar mai apoi prin forme articulate, constituite în cuvinte și propoziții orale. Ulterior, odată cu inventarea alfabetului, ele au fost formulate și în formă scrisă. Gândurile sunt, astfel, *propoziții mentale*, iar părțile lor conceptuale sunt *cuvinte mentale*. Putem presupune că, genetic, mai întâi a apărut gândirea, iar mai apoi limbajul, însă funcțional ele au apărut și conlucrează concomitent, corelativ.

Gândurile și propozițiile sunt formulate simbolic, abstract, iar noi, didactic vorbind, urmează să explicăm conținutul lor, și să convingem discipolii în adevărul acestui conținut, făcând apel la referință, semnificație și sens. În opinia mai multor autori, gândurile, ideile, nu sunt înnăscute, nu există, în acest sens concepte *a priori*. Însă, datele psihologiei moderne sugerează că avem, totuși, *dispoziții înnăscute*, ca o pre-programare, care ne duc la reprezentarea lumii în gândire. La copii, la o vârstă fragedă, precedă în evoluție învățarea *convențiilor*, adică cum trebuie să vorbim, pronunțând mai întâi sunete ne articulate, iar mai apoi cuvinte și propoziții. Nesocializat,

copilul nu va poseda limbajul și gândirea rațională. Convențiile explică parțial conținutul gândirii.

Didactic este important faptul, că oamenii nu învață să producă și să înțeleagă propozițiile separat, una câte una, ci învață elementele propoziție și rețelele laolaltă, sincron, am spune, în spiritul teoriei structuraliste. De aceea, limbajul are particularități individuale în utilizare reieșind din mentalese, însă limbajul rămâne, în fond, un fenomen public. Și aceasta, pentru că nu poate avea fiecare vorbitor semnificația și sensul propriu. Toți membrii unei comunități, în cadrul unei oarecare limbi naturale, au *simțul comun* al limbii, altfel ar exista un haos comunicațional și comportamental.

Referitor la traducerea dintr-o limbă în alta, acest lucru se face în doi pași: se traduce mai întâi în limba maternă și apoi în limba străină. În timp ce traducerea în limba străină cere efort, în limba maternă este dobândită prin practică și este inconștientă/mecanică. Atunci când traducem un text, un pasaj, urmează să reținem mai întâi mesajul și apoi cuvintele.

Este aproape axiomatic faptul, că abilitățile noastre de cunoaștere și de comunicare, sunt strâns legate de *capacitatea* și de *competențele* noastre lingvistice.

Mai mulți exegeți menționează, la nivel de problemă, faptul că însăși conceptul de semnificație are un caracter vag și uneori ambiguu. Există semnificație naturală, standard, literală, convențională, pe de o parte, iar pe de altă parte, este ceea ce vorbitorul vrea să spună prin semn într-o ocazie dată. Ambiguitatea ține de faptul, că prin semnificație avem în vedere, uneori înțelegere, iar alteori, reprezentare. Semnificația este, astfel, *despre ce și ce vrem să spunem*.

Există semantica *indicării*, care se explică prin indicarea unui individ al speciei, de exemplu om, tigru etc și există semantica *teleologică*, atunci când încercăm să explicăm scopul unei acțiuni.

În continuare vom analiza unele aspecte ale conceptului de *competență lingvistică*. Competența este o stare mentală, care se manifestă ca și o abilitate de a efectua conștient unele activități profesional creative de ordin artistic, științific, sau ca meserie ce necesită o pregătire specială etc. Talentul, în acest sens, nu este altceva decât o competență deosebită într-un domeniu,

care parțial, ține de predispoziție preluată genetic. Competența se formează prin educație, prin învățare și, practic, prin exersare

Competența într-un limbaj este destul de complexă, fiind, parțial, o problemă de capacitate de a înțelege cuvintele limbajului, numită *competență lexicală* și, parțial, o capacitate de a combina cuvintele în propoziții ale limbajului, sau *competența sintactică*.

Din cele expuse anterior vom deduce că regulile limbajului, atât cele lexicale, cât și sintactice, se axează mai mult pe o descripție, decât pe o reprezentare psihologică. Într-o anumită măsură, ea este descriptivă și în privința competenței lingvistice, Mentalese.

Viziunea intuiționistă a competențelor lingvistice, în acest context, poate fi acceptată în formula, că judecățile intuitive sunt «sunt vocea competenței», formate prin exersare teoretică și practică în procesul educativ și rezultatul a ani de lingvistică empirică, prin comunicare. Învățarea limbajului presupune atitudini propoziționale și procese mentale, adică limbajul și gândirea sunt entități corelative și coexistă în procesul cunoașterii raționale. Un vorbitor competent, are acces imediat, în sens cartezian, privilegiat, la produsele competenței sale (cuvinte și și propoziții), deci este într-o poziție bună pentru a avea opinii despre ele, oricare ar fi regulile după care au fost produse.

Există și teorii (concepția reprezentationismului și altele), care consideră că regulile sintactice au temelie psihologică, adică vorbitorul are deja reprezentarea psihică, mentală a acestor reguli, într-un fel există o predispoziție intuitivă a regulilor de structurare și procesare a limbajului. Aceste teorii promovează prioritatea limbajului asupra gândirii.

Viziunea dialectică, în opinia noastră, asupra relației dintre limbaj și gândire admite, atât conotația realistă, cât și cea intuitivistă în funcționare, cu condiția că ambele recunosc faptul, că semnificația și sensul (conținutul gândirii) reflectă realitatea prin referință. În caz contrar, stabilirea valorii de adevăr a propozițiilor devine problematică.

Dintr-o perspectivă moderată, competența într-un limbaj nu constă în propozițiile semantice ale vorbitorului, sau în reprezentarea regulilor. Esențial, este vorba despre o mulțime de deprinderi, sau abilități, unele dintre ele întemeiate în lumea exterioară.

Competența constă în capacitățile vorbitorului de a manipula/opera un limbaj, nu de a avea gânduri despre el. Înțelegerea unui limbaj, nu implică/necesită posesia cunoașterii proprietăților de tip semantic despre un limbaj mai mult, decât implică mersul cu bicicleta cunoașterea propozițională , sau reprezentarea mecanicii mersului cu bicicleta.

Subiecte pentru realizarea obiectivelor curriculare și evaluare referitor la lucrul individual:

1. Referat la tema: *Semnificația pe care o atribuie un vorbitor unui simbol trebuie identificată cu conținutul gândirii.*
2. Studiu de caz la tema: *A fi competent înseamnă a avea acces privilegiat la semnificație, inclusiv la competență lingvistică.*
3. Studiu de caz la tema: *Semnificația este modul în care o propoziție (cognitivă) își prezintă valoarea de adevăr.*
4. Realizați un eseu la tema : *Limbajul gândirii.*

Tema 4.2 Deschideri teoretice ale definiției semnului.

Aspecte semiotice.

Obiective: Această temă a cursului propune o abordare a problemei cunoașterii din perspectiva semioticii. În acest context, activitatea de cunoaștere a realității devine o formă de investiție cu sens și de structurare a acesteia. Activitatea cognitivă este o manifestare a funcției semiotice și conferă obiectelor realității statut de semn pe care le integrează în rețele de semnificații care preced realitatea, justificând noțiunea de *semiosferă*. În același timp, vom genera o scurtă discuție asupra limitelor posibile care cenzurează cunoașterea.

Concepte-cheie: *realism-idealism, lucru-obiect- semn, relații fizice-obiective- transcendentale, Umwelt, semiosferă.*

Am subliniat anterior faptul că în schema triadică a semnului interpretantul este elementul principal. Vom aminti că el este definit ca *reprezentare mentală a obiectului*, respectiv *stare sufletească* în termenii lui Aristotel sau *impresie* la Sfântul Augustin. Problema care apare vizează legătura dintre această reprezentare mentală și natura esențială a obiectului, presupunând, așa cum făcea Sfântul Augustin, că există o astfel de natură esențială prestabilită a oricărui obiect. Cu alte cuvinte, avem a ne întreba dacă interpretantul instituie o semnificație sau caută să aproximeze o semnificație preexistentă.

Cunoașterea a fost văzută de către filozofi, pe parcursul unui timp îndelungat, ca o încercare de a accede la nivelul esențial al realității, de a căuta justificări a existenței unor factori, care preexistă obiectelor. Într-o astfel de perspectivă obiectele ar avea evident statut de semn, al cărui semnat e unul transcendent, asigurat în virtutea unor principii imuabile ce organizează întreaga realitate. Pe de o parte însă, schimbările de paradigmă înregistrate în ultimele decenii tind să nege sau să ignore existența unui nivel al esențialității și să facă prin urmare inutilă încercarea de a-l căuta prin cunoaștere. Pe de altă parte, acceptând caracterul decisiv al interpretantului, existența unui sens prestabilit care justifică existența oricărui obiect devine o chestiune secundară.

Aceasta, întrucât sensul este instituit prin însuși procesul de semnificare, gestionat de om, care își asumă astfel statutul de interpret al lumii. Vom găsi un sprijin consistent pentru a lămurii o astfel de perspectivă în volumul lui John Deely, *Bazele semioticii*.

1. John Deely: ipoteze teoretice

Jh. Deely a fost preocupat de rolul semiozei (acțiunea semnelor) în interacțiunea cu obiectele și lucrurile. Experiența, ca o structură dinamică este, în viziunea sa o relație triadică în care termenii (reprezentames, semnificates sau semnificanții și interpretanții se schimbă în timp cu locurile în spirala semiozei.

Volumul menționat mai sus (VII) permite degajarea unor ipoteze (postulate) de o importanță majoră. Aceste ipoteze sunt prezentate într-un limbaj cam inaccesibil și într-o formă oarecum nesistematică. Le-am sistematizat și le evocăm într-o manieră redactată:

1. O primă ipoteză subliniază natura eminentemente narativă a ființelor umane. Este subliniat astfel rolul universal al narațiunii ca factor de transmitere a culturii, povestirea fiind definită ca formă de organizare epică a experienței, ca manifestare a impulsului de reordonare a realității.

2. Distincția foarte veche și aparent reductibilă dintre *realism* și *idealism* este irelevantă din punctul de vedere al semioticii. Chiar dacă autorul nu precizează, se subînțelege că cei doi termeni ai distincției au în text accepțiunea cea mai generală: realismul – viziune filozofică prin care se atribuie realității existența obiectivă, independentă de subiect; idealismul – orientare ce neagă existența obiectivă a realității, care nu este altceva decât o creație a spiritului. Sugestia autorului este aceea că funcția semiotică, inerentă naturii umane se manifestă printr-o permanentă tendință de formare (sau de-formare cum va fi ulterior la Derrida) a realității, astfel încât aceasta, fie că are sau nu existența obiectivă, rămâne inaccesibilă. În termeni simpli, lumea este așa cum o cunoaștem, cum o percepe spiritul uman, incapabil de a cunoaște în mod obiectiv, incapabil adică de a reprima manifestarea funcției semiotice.

3. Autorul introduce o distincție importantă între: *lucru*, definit ca o entitate cu simplă existență fizică; *obiect* – entitate a cărei existență fizică

este percepută de un subiect; *semn* – obiect pus în relație cu o idee sau cu alte obiecte prin intermediul unei idei. Exemplul pe care îl dă autorul este acela al unei fosile care are statut de *lucru* cât timp există fără a fi descoperită, devine *obiect* dacă e descoperită de un necunoscător și, în sfârșit, devine *semn* abia sub ochii unui paleontolog. Această distincție accentuează o idee pe care am mai formulat-o anterior, anume aceea că acțiunea interpretului conferă justificare cognitivă deplină realității.

4. Aceeași idee este promovată de altfel și de următoarea distincție pe care o operează autorul între: *relații fizice* – relații naturale, legate de existența fizică a obiectului; *relații obiective* – relații fizice a căror existență e percepută de subiect; *relații transcendente* – sunt stabilite în virtutea unor proprietăți extrinseci, atribuite de subiect și presupun integrarea obiectului într-o rețea de semnificații. Instituirea de relații transcendente este echivalentă cu valorificarea semiotică a obiectului, căruia i se atribuie proprietăți extrinseci (altele decât cele care îi sunt inerente) și care este pusă în relație cu alte obiecte prin integrarea lui într-o rețea de semnificații mai ample. Practic ni se reamintește astfel că, voluntar sau nu, conștient sau nu, investind de fiecare dată obiectele pe care le întâlnim cu semnificații subiective, că suntem, iarăși, incapabili să facem abstracție de funcția semiotică, privind lucrurile în mod obiectiv.

Concluziile ce urmează din acceptarea acestor ipoteze scot în evidență impulsul specific uman de investire cu sens și structurare a realității. Cu alte cuvinte, prin construcție, spiritul e incapabil să perceapă obiectele luate *in sine* (exclusiv cu proprietățile lor intrinseci) și în mod izolat (neintegrate într-o rețea de relații transcendente, instituite de subiect). Activitatea semiotică, precizează în tendința spre semnificare (atribuirea de proprietăți extrinseci) și spre textualizare (integrarea obiectelor în structuri de semnificații) este iminentă naturii umane, astfel încât eticheta de *animal symbolicum* pe care Ernst Cassirer o atribuie omului se arată în mare măsură justificată.

2. Ernst Cassirer și teoria formelor simbolice

Cassirer, în calitate de filosof, a elaborat teorii care se axează pe principii constructive și formative și nu ca reflectare, prin reprezentare, a realității. Cunoașterea științifică – este una din formele posibile de angajare a

experienței printre alte forme legitime de aceeași însemnătate. Orice formă a culturii și în primul rând limbajul dețin propria formă internă de a face legătura dintre detaliile simțurilor în ordine simbolică. Obiectivarea formelor spiritului se axează pe reprezentarea despre Om ca un «subiect colectiv», creator de semnificații, un «animal simbolic». Ceea ce direct rezultă de aici este dorința de a înțelege omul prin realizările sale culturale.

Reieșind din perspectiva semiotică, omul are acces la «realitate doar prin mulțimile ordonate ale simbolurilor. Viața și analiza spiritului se realizează în interiorul unor forme simbolice. Subiectul lucrurilor ca atare, existente în afara formelor simbolice, este un non sens, o iluzie a gândirii. Simbolul este, în viziunea sa, «idee regulatoare», constructivă. În acest sens, Cassirer este influențat de noțiunea *Umwelt*, elaborată de J. Von Uexküll, noțiune care semnifică universul uman al semnelor. În teoria cunoașterii Cassirer înlocuiește noțiunea *de impresie* cu conceptul de *exprimare/expresie*, subliniind rolul creativ al conștiinței umane în construirea *tabloului lumii*. În această ordine de idei omul se transformă din *ființă rațională, în ființă simbolică*. Astfel, activitatea simbolică a omului devine primordială față de raționalitatea sa. Formele simbolice principale, în viziunea lui Cassirer, sunt mitul, limba, religia, arta și știința

Prezintă interes și ideile lui Cassirer referitor la imposibilitatea omului de a se opune presiunii miturilor politice. Gândirea mitică își are rădăcinile în emoțiile omului, de aceea nu va dispărea nici odată.

Un mare lingvist, scriitor, continuator al ideilor lui Cassirer este **Umberto Eco**. În volumul *Le signe* (XI) el formulează conceptul că activitatea simbolică ar fi apărut apărut înaintea fabricării primelor unelte. Astfel, funcția semiotică este cea responsabilă pentru crearea speciei umane. Cu ajutorul simbolurilor, omul se desprinde dintr-o natură străină și ostilă pentru a se asocia cu universul culturii pe care el însuși îl creează și care devine astfel, lumea libertății sale. Limbajele au așadar o funcție vitală, susține Eco, și aceasta vine încă din comportamentul magic al oamenilor primitivi, materializat în celebrele picturi rupestre. Unele idei importante ce țin de domeniul semioticii, U. Eco le formulează în celebrul roman *Numele trandafirului*. (XII, p. 318).

Astfel, el susține că «nu întotdeauna o amprentă are aceeași formă cu corpul care a produs-o și nu ia naștere totdeauna din presiunea unui corp. Uneori redă impresia pe care un corp a lăsat-o în mintea noastră, este amprenta unei idei. Ideea este un semn al lucrurilor și imaginea este semn al ideii, semnul unui semn. Dar cu imaginea construiesc din nou, dacă nu corpul, ideea pe care altcineva o avea despre ea». Însă aceasta nu ajunge, susține U. Eco «pentru că știința adevărată nu trebuie să se mulțumească cu ideile, care sunt chiar semne, ci trebuie să regăsească lucrurile în adevărul lor propriu».

3. Noțiunea de semiosferă

Această noțiune, promovată în volumul lui Daniel Bounoux (I,p.45-50), coincide cu aceea de *univers simbolic* a lui Cassirer: „acest spațiu de mediere simbolică sau semiotică măsoară libertatea noastră umană, chiar dacă este în același timp o lume a codului și a convenției. Semiosfera este asemenea unei dig ridicat în fața brutalității lucrurilor; cu cât trăim mai mult în lumea semnelor, cu atât suntem mai protejați împotriva agresiunii realului. [...] Semnele nu sunt inerte, ele ne ajută să *stăpânim* realul...(I,p.49).

John Deely, în acest context, oferă o perspectivă ce poate lămuri sensurile acestei noțiuni. Astfel în capitolul 6 al volumului său, *Bazele semioticii*, el ia în discuție noțiunile de *fiziosemioză* și *fitosemioză*, întrebându-se în ce măsură elementele regnului mineral și ale celui vegetal au statut de semn. Răspunsul pe care îl sugerează autorul este că aceste elemente sunt caracterizate de relații efectiv diadice și doar virtual triadice. În termenii uneia dintre ipotezele prezentate anterior, au în mod efectiv doar statut de *lucru*, calitatea de semn fiind doar potențială. În aceste situații avem prezența unui *interpretant*, care presupune intervenția interpretului care actualizează această calitate, investind cu semnificație obiectele realității. Statutul omului va fi așadar acela de interpret al unei lumi care abia astfel, prin actul interpretării, dobândește deplină justificare.

În acest punct important al discuției se impune o întrebare referitoare la gradul de libertate ce însoțește acest act al interpretării. Altfel spus, întrebarea privește existența limitelor ce îngrădesc manifestarea funcției semiotice și rigiditatea acestor limite. Neîndoielnic, există o mulțime întreagă de coduri

care organizează și implicit limitează manifestările umane. Un prim cod e constituit de legile fizice ce guvernează structura și evoluția realității; avem apoi coduri sociale și culturale, achiziționate prin educație și experiență, conferind o anumită valoare obiectelor și fenomenelor realității sau comportamentelor umane. În acest caz este vorba de informații stocate în intelect și ordonate în coduri științifice, religioase, sociale, profesionale etc. Pentru un creștin, de pildă, *Biblia* constituie un „mare cod” ce orientează decisiv modul de reprezentare a lumii: căsătoria va fi privită ca o instituție sfântă, copiii – daruri divine, infertilitatea este dimpotrivă o pedeapsă, bogăția e mai degrabă un lucru dăunător etc. Evident că, o interpretate într-un alt cod, științific sau social de exemplu, aceste aspecte pot dobândi o cu totul altă valoare.

Aceste idei generează cu necesitate o întrebare importantă dacă există un „cod suprem”, care ar fi o sumă de principii imuabile, care ordonează realitatea, impunând o anumită semnificație și numai una fiecăruia dintre obiectele realității sau dacă, dimpotrivă, investiția cu semnificație a obiectelor lumii rămâne un atribut al omului. Este o întrebare pe care am mai abordat-o anterior: cunoașterea trebuie văzută ca un demers de aproximare a unui cod prestabilit, ascuns în complexitatea lumii sau este o încercare de creare a unui cod care să dea seama de complexitatea lumii?

Viziunea semiotică pare să ofere o soluție acestei dileme, soluție sugerată de Pierce printr-o afirmație aparent paradoxală, potrivit căreia „omul și semnele se educă reciproc (XVII). Paradoxul este însă anulat dacă acceptăm o altă afirmație, a lui John Deely de data aceasta, care privește întreaga experiență umană ca pe o „structură interpretativă mediată de semne și bazată pe acestea.(VII). Suntem, așadar, constituiți din semnele pe care noi înșine le constituim, idee pe care o subliniază în alți termeni și Umberto Eco. „În acest sens, subiectul e vorbit de limbaje (verbal sau nu), de rețeaua semnificantă, de dinamica funcției semiotice. Noi suntem ca subiecți ceea ce forma lumii produsă de semne ne face să fim.(XII).

Observația ce urmează imediat constă în faptul că această „formă a lumii” e un produs al activității spiritului, cât timp acesta conferă obiectelor statut de semn și le ordonează în structuri semnificative.

Codurile pot fi văzute, într-adevăr ca limitări ale actului interpretativ, dar este important că sunt și ele creații omenești. În fond , ele sunt acceptate și utilizate potrivit voinței și inteligenței umane. Chiar dacă acceptăm existența unei forme prestabilite a realității, funcția semiotică ce definește în mod esențial natura umană va remodela această formă redefinindu-i valoarea simbolică. Toate acestea inevitabil însoțesc statutul de „interpret al lumii” pe care omul are privilegiul și obligația de a-l asuma. Semiosfera este, în ultimă instanță, constituită din această formă a lumii pe care omul o construiește prin activitatea simbolică. Ea este răspunsul omului la provocarea permanentă pe care lumea, ca un nesfârșit câmp de semne virtuale, o adresează omului, invitându-l să-i actualizeze sensurile, pentru a o aduce numai astfel la nivelul deplinei ființări.

Subiecte pentru realizarea obiectivelor curriculare și evaluare referitor la lucrul individual:

1. Referat la tema: Ipotezele teoretice ale lui Jh. Deely.
2. Referat la tema: Concepțiile lui E. Cassirer referitor la semiotică
3. Eseu la tema: Comentați paradigma lui E. Cassirer despre Omul simbol.
4. Referat la tema: Noțiunea semiosferă și implicațiile ei didactice.

Tema 5.1 Semnificație și comunicare.

Umberto Eco, dicționar, gramatică și enciclopedie.

Obiective: Din punctul de vedere al semioticii, vom aborda procesul comunicării. El va fi definit ca proces de creare de semnificații, respectiv, proces de interpretare sau de re-creare de semnificații. Apelând, apoi, la o teorie a lui Umberto Eco, vom arăta că utilizarea limbii presupune, deopotrivă, competență lingvistică și „competență enciclopedică”, subliniind astfel complexitatea inerentă procesului comunicării.

Concepte-cheie: *referent primar, referent secundar, conotație, denotație, semnificat lexical, semnificat textual, semnificat situațional, „dicționar”, „gramatică”, „enciclopedie”.*

_ Vom demara analiza în acest scop cu unele generalizări istorice-

* Încă Sfântul Augustin, afirma că acțiunea semnificantă are două justificări complementare: creare de semnificații și vehiculare de semnificații. Alături de gândire, comunicarea, înțeleasă ca vehiculare de semnificații, este definită ca manifestare a funcției semiotice.

* În schema lui Pierce a semnului, *interpretantul*, înțeles ca reprezentare mentală a obiectului, este elementul decisiv, în absența acestuia semnul fiind considerat “degenerat”.

* *Interpretantul* este văzut, la rândul-i, ca un semn generat de semnul-stimul. Dacă producerea acestuia din urmă este în sarcina emițătorului, cel dintâi e creat de receptor ca răspuns la mesajul emițătorului.

* În cazul semnelor verbale, interpretantul nu are o valoare stabilă, ci una variabilă în funcție de intențiile vorbitorilor și de contextul enunțării.

Aceste premise ne îndrumă suficient, susține Cristian Radu «spre a defini actul comunicării ca pe un proces de creare, respectiv, re-creare de semnificații. Ultima din afirmațiile de mai sus ne reamintește că vorbirea nu exploatează înțelesul de dicționar al cuvintelor; acest înțeles, ca element al codului, este doar suport al acordului posibil dintre interlocutori. Există, putem spune, un *interpretant* abstract, standardizat, al fiecărui semn, prescris de codul limbii, dar vorbirea presupune de fiecare dată o distanțare variabilă față de acesta, creând un interpretat concret, cu o valoare definită individual,

conjunctural și contextual”(XXI) (Aici, dihotomia introdusă de Saussure între *limbă*, ca sistem abstract de semne și de reguli de utilizare, și *vorbitură*, ca act individual de întrebuințare a sistemului limbii, este foarte relevantă)

De altfel, Thomas Sebeok (XXII, p. 24) între proprietățile semnului numește capacitatea de a avea un *referent primar*, echivalent cu denotația, și *referenți secundari*, echivalenți cu conotațiile posibile ale cuvintelor. Același autor susține că «Algirdas Greimas (XIV) definește, la rândul său, conotația ca pe o semnificație secundă, a cărei valoare poate fi determinată: a) social; b) cultural; c) individual; d) conjunctural (Mai poate fi amintit Roland Barthes, care distinge două niveluri de semnificare a limbii: cel dintâi este cel al *denotației*, adică al relației dintre semn și referentul abstract; cel de-al doilea este nivelul *conotației*, al *mitului* și al *metaforei*, conotația fiind justificată de intervenția unor factori de natură subiectivă sau culturală asupra sensului”.(XXI)

În sfârșit, conchide Cristian Radu «Anne Reboul și Jacques Moeschler (XVII, p. 163-182) atrag atenția asupra distincției dintre întrebuințarea literală și cea nonliterară a limbajului, distincție care vizează nivelul enunțurilor, de data aceasta”(XXI) Autorii îi citează pe Sperber și Wilson, care, spre deosebire de retorica clasică, neagă existența unei limite precise între literalitate și nonliteralitate, arătând că este vorba de un continuum care merge de la literalitatea totală la nonliteralitate. Sperber și Wilson adaugă că literalitatea și nonliteralitatea nu se definesc la modul absolut, ci relativ la gândul pe care vrea să-l transmită vorbitorul. Gradul de asemănare mai mare sau mai mic dintre acest gând și enunț conferă gradul de literalitate a enunțului. Gradul de asemănare “este în funcție de numărul de implicații contextuale pe care le produc forma propozițională a enunțului și gândul (sub formă propozițională) în momentul în care sunt confruntate cu același context.” Din acest punct de vedere, trebuie subliniat că literalitatea sau nonliteralitatea nu sunt proprietăți ale frazei, ci ale enunțului. Se mai poate adăuga că retorica clasică distinge două mari categorii de construcții lingvistice care țin de nonliteralitate: *figurile de stil* (metafora, metonimia, sinecdoca etc.) și figurile de gândire, cum ar fi ironia, echivocul intenționat,

eufemismul etc. În general, caracterul nonliteral al unui enunț este semnalat prin mijloace nonverbale sau este detectabil logic, cu ajutorul contextului.

Toate acestea ne îndreaptă spre constatarea că, dacă sistemul limbii este abstract și independent de individ, utilizarea limbii, vorbirea, este un act individual de creație de sens, iar receptarea este interpretare, adică proces de re-creare a sensului. Din punctul de vedere al **locutorului**, modul specific de utilizare a limbii, *distanța* pe care o introduce față de sensurile “de dicționar” ale cuvintelor și mărcile nonliteralității împreună cu mijloacele paraverbale și nonverbale care sprijină expresia sunt concretizarea *stilului individual*. “Dacă există un oarecare acord asupra conținutului noțiunilor pe care le exprimă unitățile lexicale, acesta se limitează la sfera denotației, singura, de altfel, pe care încearcă să o circumscrie definițiile din dicționar. Dar nesfârșitele nuanțe în care se colorează cuvintele ca urmare a șirului irepetabil de întâlniri cu ele, ale fiecărui vorbitor, constituie un patrimoniu netransmisibil, o proprietate exclusivă pe care mijloacele noastre de comunicare nu ne îngăduie să o transferăm minții și sensibilității interlocutorilor [...]. Idiolectul despre care ne vorbesc sociolingviștii, nu constă atât în repertoriul mijloacelor lingvistice de care dispune un locutor particular, cât în înțelesurile pe care le atribuie acesta cuvintelor în acel moment.²⁸ Asumarea unei astfel de perspective obligă evident vorbitorii să acorde maximă atenție exprimării verbale proprii, care nu poate fi altfel privită decât ca reflectare fidelă a personalității individuale, a competenței lingvistice, a inteligenței și a culturii fiecăruia. Noțiunea de *idiolect* din citatul de mai sus presupune, în fond, tocmai această idee a existenței unui mod specific de vorbire al fiecărui individ și subliniază ideea pe care am mai enunțat-o: aceea că vorbirea este un proces de creație a sensului, că utilizarea limbii, selectarea și combinarea cuvintelor, încărcarea lor cu conotații subiective se constituie de fiecare dată într-un act profund original. “Pe cât de frecventă, pe atât de falsă este părerea că aceeași idee poate fi exprimată în mai multe feluri. Vorbirea nu este o haină aruncată peste nuditatea unei idei care vrea să iasă în lume. Vorba este însuși trupul ideii. [...] Vorbirea participă nemijlocit la cristalizarea trăirilor în idei. Vorbirea nu este doar un mijloc de comunicare a ideilor, ci și principalul instrument de

formare a lor.” “Stilul nu constă în libertatea de a spune *altfel*, ci în libertatea de a spune *altceva* (XXVII,p.128)

Judecând în acești termeni, unele tendințe ce pot fi identificate la tot mai numeroși vorbitori sunt oarecum îngrijorătoare. Ne referim aici la vocabularul activ tot mai redus al majorității, la avalanșa de clișee verbale sau la snobismul lingvistic, fenomene care, în fond, presupun renunțarea la libertatea de a-ți exprima prin limbaj personalitatea sau, mai grav, absența unei personalități deplin cristalizate, respectiv, absența independenței intelectuale.

În ce privește **interlocutorul**, receptarea presupune în mod necesar un act de interpretare, de re-creare a sensului, cum spuneam. Dialogul, comunicarea va trebui privită, prin urmare, ca un proces dinamic de negociere permanentă a sensului, guvernat de un principiu al cooperării ce trebuie asumat ca atare de ambele părți. Evident, cazul ideal este acela al interpretării corecte, al unei apropieri maxime între mesajele create și cele re-create, al unei “traduceri” cât mai fidele operate de cei care își asumă succesiv rolul de receptor.

Atât timp cât interpretantul e văzut ca un *semn* echivalent, ideea de a asemena actul receptării cu acela al traducerii nu poate părea surprinzătoare. Ea a fost, de altfel subliniată apăsător de același Henri Wald, în capitolul *Traductibilitatea în aceeași limbă*, din volumul amintit anterior. George Steiner este, de fapt, cel care a impus ideea că înțelegerea presupune un proces de traducere, condiționat de abilitățile receptorului, de relația acestuia cu emițătorul și de conjuncturile actului de comunicare. “Procesul de traducere [...] din interiorul limbii noastre materne este atât de constant, îl executăm fără să ne dăm seama, încât rareori ne oprim, un moment fie, pentru a remarca complexitatea sa formală ori rolul decisiv pe care îl joacă în însăși existența civilizației (XXIII, p. 54). Sunt chestiuni pentru a căror lămurire Umberto Eco oferă o perspectivă edificatoare.

Umberto Eco. *Dictionar, gramatică și enciclopedie*

După cum am constatat și anterior, Umberto Eco este fără îndoială cel mai important semiotician actual. El a contribuit decisiv la clarificarea conceptelor fundamentale ale semioticii, la definirea statutului și la consolidarea prestigiului acestei discipline.

Opera sa, impresionantă prin dimensiuni și complexitate, reunește volume de semiotică (*Tratat de semiotică generală, Semnul, Semiotică și filosofie a limbajului* etc), volume de teorie literară (*Opera aperta, Lector in fabula* ș. a.) și romane de indiscutabilă valoare, cum ar fi *Numele trandafirului* sau *Pendulul lui Foucault*.

În volumul *Sémiotique et philosophie du langage*, stabilește ferm ca obiect al semioticii *semioza*, luând ca premise, pe de o parte faptul că, de la Humboldt încoace, limbajul este definit ca *energia*, și nu ca *ergon* și, pe de altă parte, faptul că Pierce neagă definirea semnului ca entitate biplană, înlocuind-o cu aceea de *representamen* (care îndeplinește acțiunea de a reprezenta). Arătând că noțiunea de *semn* este așadar intim legată de cea de *interpretare*, Eco va căuta apoi să traseze limitele, foarte elastice, ale acțiunii interpretative. Sunt de subliniat următoarele aspecte teoretice (XII)

Cristian Radu (XXI) constată că faptul că în opinia lui Gilbert Harman, există trei direcții posibile pentru actul interpretării:

- * semnificația intențională (*intended meaning*)
- * inferența (semnificația prezumată)
- * reprezentarea picturală

Cu alte cuvinte, un semn poate fi interpretat în sensul vizat de emițător, pe care i-l conferă receptorul sau în mod obiectiv, prin prisma semnificațiilor ce-i sunt inerente

* Distincția dintre *semnificat* și *denotație*. Denotația este definită ca asociere dintre *intensiune* (suma proprietăților care circumscriu obiectul) și *extensiune* (clasa tuturor obiectelor la care se referă semnul). Denotația este deci prestabilită, printr-o relație abstractă și convențională, ce aparține codului, în timp ce semnificatul este reprezentare a obiectului concret, numit în actul vorbirii.

* Distincția dintre *semnificatul lexical* și *semnificatul textual*. Se atrage astfel atenția asupra faptului că sensul textual sau contextul lingvistic acționează, într-o măsură mai mică sau mai mare, asupra semnificatului, modificându-i valoarea.

* Distincția dintre *semnificatul convențional* și *semnificatul situațional*. De astă dată, este subliniată influența conjuncturilor concrete, a contextului înțeles în sensul cel mai larg, asupra semnificației cuvintelor.

* Distincția dintre *semantică* și *pragmatică*. Sunt, reamintim, două dintre cele trei discipline ale semioticii pe care le-a stabilit Ch. Morris. Semantica se ocupă cu relația abstractă, codificată, a semnului cu referentul generic, în timp ce pragmatica studiază semnele în actul viu al vorbirii, incluzând relația semnului cu contextul și cu utilizatorii săi.

Toate acestea evidențiază complexitatea inerentă comunicării, caracterul dinamic și profund subiectiv al oricărui act de utilizare a limbajului. Umberto Eco menționează, la rândul său, importanța noțiunii de *interpretant*, care retrădește semnul și lărgiște comprehensiunea, trimițând dincolo de sine, cât timp se constituie el însuși într-un semn.

În urma acestor considerații, autorul arată că nu este doar codul lingvistic cel care normează utilizarea limbii, dat fiind faptul că vorbirea, cum am arătat, presupune de fiecare dată o distanțare față de prevederile stricte ale codului. Altfel spus, limba, ca fenomen viu, conține, pe lângă reguli de semnificare, de selecție și de combinație a semnelor verbale, și instrucțiuni pragmatice, instituite de tradiția culturală, de mentalitate și de experiența personală. Competența lingvistică include, așadar, și o așa-numită *competență enciclopedică*, aceasta din urmă călăuzind interpretarea spre unul sau altul din sectoarele experienței sau ale culturii. Limba, conchide Eco, este constituită din: *cod* (care include un *dicționar* și o *gramatică*) și *enciclopedie*, văzută ca o sumă de norme culturale, care orientează pragmatic interpretarea, deviind-o de la sensul literal ce aparține doar dicționarului.(XXI) .

Subiecte pentru realizarea obiectivelor curriculare și evaluare referitor la lucrul individual:

1. Studiu de caz la tema: Comunicarea ca proces de creare de semnificații și sens în comunicarea educativă.
2. Referat la tema: Aplicarea conceptului *ideolect* în cadrul relației didactice dintre locutor și interlocutor/receptor.
3. Referat la tema: Corelația între noțiunile interpretant – referent primar (denotația) – referent secundar (conotația) .
4. Studiu de caz la tema: Înțelegerea și traductibilitatea în aceeași limbă și în limbi străine.

Tema 5.2 Comunicarea didactică ca și vehiculare de semnificații de la locutor, la receptor.

Obiective: Studiul subiectului dat presupune examinarea comunicării didactice, în sensul specificului *discursului didactic* și al limbajului educațional.

În privința viziunii lui U. Eco referitor la particularitățile lingvistice ale comunicării, este examinată distincția dintre semiotică și pragmatică, existența limbii ca și cod (care include un dicționar și o gramatică), conceptul despre competență lingvistică.

Concepte cheie: pragmatică, discurs didactic, limbaj educațional, denotație/semnificat lexical/semnificat situațional, interpretant, competență lingvistică/competență enciclopedică.

Educația este un fenomen foarte complex și întrunește multiple valențe de ordin social (intelectuale, morale, estetice, tehnologice și psiho-fizice) ce contribuie la stimularea idealului ființei umane ca obiect al educației, spre a fi și deveni un element activ al vieții sociale. Pentru a realiza această paradigmă, există un *sistem științific și didactic* care are drept obiectiv exercitarea unor *activități formative*, instituționalizate în tipuri, forme și etape de instruire și educație.

Bineînțeles, că științele educației constituie nucleul aceste activități. Arealul acestor științe este impunător, însă epicentrul acestui areal îl constituie Pedagogia și Psihologia, care determină conținutul instrumentariului educațional la nivel de forme și tehnici educative.

Un element esențial al acestui proces este *familia* cu acea contribuție de cei șapte ani de acasă, valoarea căroră, în condițiile imigrației masive și tehnologizării intense a tuturor sferelor de comunicare, se diluează considerabil.

Ce rol au limba și limbajul științific în toată această activitate, și dacă au, care sunt funcțiile lor în educație? Diferența dintre termenii *limbă* și *limbaj* constă în faptul că limba este o entitate logică mai generală, provenită istoric, natural, cu caracter național, iar limbajul este limba aplicată într-un domeniu al cunoașterii (limbaj științific, matematic, de programare etc).

Astfel, în funcția de comunicare limba generează conținutul *discursului didactic*, adică se transformă în limbaj pedagogic, limbaj în domeniul fizicii, istoriei, filosofiei, informaticii, filologiei etc, științe care operează cu o serie de concepte, noțiuni și termeni specifici domeniului. Performanța cunoașterii, instruirii cu ajutorul limbajului, depinde foarte mult de competențele lingvistice generale, chiar și în același domeniu specific al matematicii, care operează cu expresii simbolice, limba naturală contribuie substanțial la înțelegerea mai profundă a conținutului materiei predate.

Eminescu în acest context, afirma că doar o persoană din zece dispune de *inteligență lingvistică*. Este o concluzie, probabil, mai mult bazată pe intuiție, pentru că nu există o metodologie și indicatori, care ne ar permite să efectuăm adecvat acest studiu, poate doar parțial, prin bogăția vocabularului, corectitudinea exprimării, flexibilitatea și creativitatea gândirii exprimate verbal, sau scris. Însăși sintagma inteligență lingvistică poate avea mai multe sensuri, inclusiv, parțial și cel ce ține de aplicarea coeficientului IQ, care, însă, dispune de indicatori de evaluare.

Din punct de vedere epistemologic, educația se preocupă de natura cunoașterii și de felul cum sunt organizate și predate cunoștințele științifice. Amploarea acestui aspect îl subliniază cunoscutul filosof brazilian al educației, A. Niskier: « *este o concepție a adevărului și a libertății față de ceea ce este predat*» (VIII, p.44). Aspectul epistemologic se orientează spre o gândire analitică, concentrată asupra semnificației și sensului cuvintelor. În acest context, sunt analizate noțiuni fundamentale de cauză, judecată, egalitate de șanse, de exemplu, pentru a evalua sensul lor și chiar incoerențele ce pot apărea. Termenii esențiali ai limbajului pedagogic – învățământ formal, informal, curiculă, proiect didactic, tehnologii educaționale, competențe, abilități, atitudini, școală prietenoasă copilului etc., sunt examinați în privința semnificației lor, deoarece acestea pot fi devalorizate, dacă sunt scoase din contextul lor inițial.

În dimensiune valorică morală, intelectuală, de exemplu, educația abordează natura omului, sau existența elementelor socio-culturale care o afectează – criza familiei moderne, repercusiunile tehnologizării educației, fragmentarea gândirii analitice, diminuarea valorii culturii lingvistice, a

culturii literare, artistice autentice etc. Dezvoltarea gândirii critice nu totdeauna e orientată spre o analiză eficientă și evaluare justă a fenomenelor sociale negative – lipsa culturii ecologice, culturii comunicării bazată pe respect și bunăvoință, autoapreciere adecvată. Adesea schimbările, reformele în educație se referă, prioritar, la aspecte ce țin de structură și eficiență și mai puțin la ceea ce ține de conținutul, profunzimea cunoștințelor, creativitate. Formele de evaluare devin tot mai standardizate prin diverse teste cu variante de răspuns, se diminuează aspectul oral, dialogal al evaluării pe viu. În general, noțiunea de *măiestrie pedagogică* se îndepărtează de principiul că educăm, preponderent, nu atât prin ceea ce spunem informativ, cât prin ceea ce suntem ca personalitate didactică.

Aceste carențe au, ca regulă, și un impact negativ referitor la formarea competențelor lingvistice. Totodată, este de bun augur faptul că, în domeniul organizării și proiectării didactice au apărut noi structuri și forme, cărora le corespund și înnoiri terminologice – ciclul de studiu, licență, masterat, doctorat, studii la distanță, credite transferabile, contact direct, studiu individual, finalități de studii, precondiții, strategii de evaluare, mobilitate academică, etc. Pe de o parte, este îmbucurător și faptul că se înnoiește vocabularul limbajului uzual al cadrelor didactice cu acești și alți termeni noi, dar, pe de altă parte, e regretabil că adesea se mai vehiculează în mediul pedagogic și cel al studenților unele expresii greșite, adesea calchieri din alte limbi, precum ar fi – auditoriu, în loc de sală de studii, aulă; pereche, în loc de două ore; citesc lecții, în loc de am prelegeri; dau examen, în loc de susțin; seminare, în loc de seminarii; feedback, în loc de răspuns; content, în loc de conținut etc. Același fenomen uneori se atestă, din păcate și în ordonarea stilistică a discursului didactic, în care apar cuvinte și fraze calchiate, preponderent, din limba rusă.

În concluzie, ținem să formulăm unele sugestii privitor la condițiile și acțiunile care, în opinia noastră, ar favoriza și facilita funcționarea corectă și eficientă a limbii în sistemul educațional.

- Ar fi, probabil, necesare din partea organelor de resort, unele reglementări juridice și metodice care ar viza sfera funcționării în societate a limbii naționale, inclusiv în sfera educației. În cadrul

concursurilor la diverse posturi, inclusiv didactice să fie aplicat un indicator ce ține de abilitatea lingvistică.

- Să fie concretizate semantic și utilizate în managementul educațional, și în cel ce ține de activitatea didactică la nivel de catedră, facultate și universitate categoriile – *ideal lingvistic, viziune lingvistică,, etalon lingvistic și personalitatea dotată cu competențe lingvistice.*
- În cadru cercetării în pedagogie și psihologie ar fi benefic să fie studiată corelația dintre abilitățile lingvistice native și formate, achiziționate educativ.
- A pune în aplicare de rând cu studiul organizat al limbii și activități extracurriculare – artistice, cercuri literare, discuții și alte activități cognitive și comunicative.
- În cadrul studiului limbii la diferite nivele să se țină cont de trei etape - *acumulativă, de studiu aprofundat și de interpretare.*
- La nivelul universitar al studiului profesional al limbii se vor aplica tradiționalele criterii – cunoștințe, competențe, abilități de comunicare, integrare și aspectul atitudinal valoric.

Limba este un organism viu, în permanentă schimbare, în concordanță cu noile realități socio-lingvistice. Acest dinamism este benefic limbii și utilizatorilor ei. Ar fi bine să nu pierdem în cadrul acestui proces istoric complex multe dintre achizițiile valorice ale limbii, să păstrăm caracterul și tradițiile naționale, inclusiv în domeniul educațional.

Subiecte pentru realizarea și evaluarea obiectivelor didactice și evaluare referitor la lucrul individual:

1. Studiu de caz la tema: Elaborarea proiectului și discursului didactic în context lingvistic și logic.
2. Referat la tema: Umberto Eco. Dicționar, gramatică și enciclopedie.
3. Studiu de caz la tema: Convingerea este cunoaștere care trebuie să fie justificată prin argumente pentru a fi adevărată.
4. Studiu de caz la tema: Competențele lingvistice generale și profesionale constituie temelia performanței pedagogice.

Tema 6 Structuralismul. Limbaj și realism. Limbaj și filosofie.

Obiective: Examinarea succintă a evoluției structuralismului și analiza conceptuală a acestei teorii lingvistice. Schimbarea de paradigmă în studiul limbii, accentul fiind pus pe structura internă a limbii și viziunea holistă a limbajului.

Concepte cheie: relație internă a limbajului, semiotică, semn, relație sintagmatică, relație paradigmatică, sincron, diacronic, holism, limbaj comun.

Apariția și evoluția structuralismului este legată de *Cursul de lingvistică generală* a lui F. De Saussure, publicat postum în 1916. Termenul structuralism se referă la o anumită abordare teoretică ce definește obiectul de studiu (limba) relațional. Astfel structuralismul, semiotica, semiologia, fiind termeni echivalenți, își au rădăcina în cuvântul grecesc pentru semn și se referă la «știința semnelor». Unii autori (VI, p. 241) cred că «entuziasmul generat de structuralism a venit nu din conceptele sale despre limbaj, ci din ceea ce crede că arată despre lume în general», și acesta pentru că abordarea structuralistă, potrivită în lingvistică, a fost proiectată în cultura umană în general- în artă, economie, antropologie, în cunoaștere etc. Ulterior a apărut curentul *post-structuralismului*, ramură filosofică a «postmodernismului» filosofic, ce l-a avut ca reprezentant meritoriu pe J. Derrida, care a avansat ideea foarte influentă a «deconstrucției» unui text. Post-structuralismul este tratat de mulți exegeți (VI) ai domeniului ca o mișcare de idei radicală, care neagă posibilitatea semnificației și a adevărului obiectiv, diferența între semnificația literală și cea metafizică, și multe altele.

Așadar, teza cea mai importantă a structuralismului este: un limbaj este constituit din *relațiile sale interne*, de aceea un limbaj poate fi descompus într-un număr de unități elementare care apar și reapar. Astfel semnul tip (t) în propoziția anterioară este emis de 11 ori în propoziție; litera t apare tot de atâtea ori. Întrebarea este: în virtutea a ce sunt funcțiile sau literele de un anumit tip? Sunetele tip sunt numite *foneme*. Exegeții (VI) constată astfel că chestiunea este: când sunt diferite sunete reprezentanți ai aceluiași fonem? Răspunsul natural. consideră ei (VI, p. 242) este: «când reprezentanții

împărtășesc aceleași proprietăți acustice, proprietăți ale undelor sonore». Saussure și lingviștii ce i-au urmat cred că fonemele nu pot fi definite astfel. Într-adevăr, sunt situații când sunetul (t) este pronunțat diferit la mijlocul, începutul și la sfârșitul unui cuvânt. Pe de altă parte, vorbirea este un flux continuu; ea nu este întreruptă în unități discrete/aparte. Un alt aspect este înălțimea, frecvența undelor sonore care este, ca regulă, mai mare la femei decât la bărbați. Trebuie să existe unele limite, dar gradul de variație a sistemului fizic este destul de considerabil.

Deci sistemul lingvistic însuși definește fonemele, întrucât care dintre similitudinile fizice și diferențe dintre sunete sunt importante. Această idee/modalitate de definire a fonemelor a fost extinsă la *toate* categoriile lingvistice: morfologice, sintactice și semantice. Cotitura lingvistică a fiecărui element este determinată de diferența lui față de alte elemente ale limbii. Astfel, în concepția lui Saussure: «fiecare termen lingvistic își derivă valoarea din opoziția față de toți ceilalți termeni» (VI, p. 243). Adică o entitate lingvistică este definită nu prin ceea ce este în sine, – nu prin proprietățile intrinseci, – ci prin relațiile întreținute de ea într-o *structură*. Deci *lumea este construită mai degrabă din relații decât din lucruri*. Acesta este primul principiu al structuralismului. În aplicarea la cuvinte demersul lui Saussure, distinge două tipuri de relații pe care le au cuvintele între ele: *sintagmatice* și *asociative*, sau *paradigmatice*.

Sintagmatice sunt relațiile pe care un cuvânt le are cu alte cuvinte, de regulă, în alte categorii sintactice, cu care poate fi pus laolaltă în șiruri bine formate numite *sintagme*. De exemplu, *Etna (vulcan) explodează*, formează o relație sintagmatică, împreună formează o propoziție. Relațiile paradigmatică sunt relațiile pe care un cuvânt le are cu alte cuvinte ce iar putea fi substituite. Relația dintre *explodează* și *erupe* este paradigmatică ele pot fi substituite.

Ideea că «relațiile sintagmatice și paradigmatică constituie și *epuizează* semnificația unui cuvânt constituie pilonul central al structuralismului» (VI,p.244). Deci, în concepția structuralistă, limbajul este un sistem de termeni interdependenți în care valoarea(rolul), semnificația fiecăruia rezultă numai din prezența simultană a celorlalți. Este o trăsătură surprinzătoare a

structuralismului, întrucât omite *referința*. În opinia concepției realiste (VI, IX, X) relațiile interne dintre termeni într-adevăr pot fi uneori importante pentru semnificația lui, de exemplu medic și pediatru. Dar relațiile unui limbaj cu lumea non-lingvistică – relațiile sale externe – sunt întotdeauna importante. Dacă este respinsă referința, relația cu lumea externă, atunci urmează și respingerea unui loc pentru noțiunea de adevăr în lingvistică, ceea ce face structuralismul fundamental imposibil, consideră reprezentanții teoriei naturaliste.

A doua caracteristică importantă a lingvisticii lui Saussure este concepția sa *holistă* despre limbaj. Esența ei constă în faptul că toate relațiile sintagmatice și paradigmatică ale unui cuvânt intervin (determină) semnificația lui. Dacă faci cea mai mică schimbare în structură, atunci semnificațiile cuvântului se schimbă. Rezultă de aici că introducerea unui termen nou în limbaj schimbă toți termenii. Acest holism *en extremis* este o consecință a ignorării referinței, susțin adepții teoriei naturaliste a limbajului. Astfel numai factorul funcțional al cuvântului care nu presupune referința (și, dar, numai dacă, atunci etc.) ar putea fi holist (VI).

O altă trăsătură a structuralismului este că limbajul constituie un sistem autonom, ce trebuie aplicat exclusiv în propriei săi termeni, fără o referire la ceva în afara structurii sale. Cu alte cuvinte, structura unui limbaj este *autoreglatoare*, în sensul, că nu face apel la nimic în exterior în afara structurii sale. Astfel rezultă, într-o atare viziune, că limbajul se «definește pe sine» și se «conține pe sine», similar jocului de șah, analogie făcută, în acest sens, de Saussure. Acest mod de tratare a limbajului argumentează abordarea sincronică (coexistentă) a limbajului, dar contravine lingvisticii diacronice (de dezvoltare, evoluție istorică). Saussure considera că în limbaj predomină punctul de vedere sincron, dar nu a negat și diacronismul.

Respingerea referinței este esențială pentru concepția relațională, holistă și autonomă despre limbaj, definitorie pentru structuralism. El vede un semn (cuvânt) alcătuit doar din *semnificant*, cel care este *semnificat*, determinat de relațiile interne ale limbajului. Astfel sistemul lingvistic se impune (este prioritar) asupra gândirii. (VI, p. 245). Traducerea, în context structuralist, devine o activitate misterioasă, pentru că noi traducem sensul unui termen

dintr-o limbă în alta. Iar sensul comun în mai multe limbi diferite se stabilește prin aceiași referință la un obiect, fenomen sau relație.

Referința constituie legătura dintre limbaj și realitatea independentă. Teoriile științifice depinde de limbaj, dar realitatea nu depinde. Construirea teoriilor despre lume și construirea lumii sunt lucruri diferite. Structuralismul n-a luat în considerare suficient acest lucru, considerând că lumea pentru noi se construiește/există prin limbaj. Astfel realitatea devine misterioasă și inaccesibilă. În acest sens, încă marele I. Kant spunea: o sută de taleri în minte și o sută de taleri în buzunar, sunt lucruri diferite. Nu putem schimba lumea precum schimbăm culturi și sisteme. Corect este să începem cu o concepție despre lume și să încercăm să dezvoltăm o teorie a limbajului, susțin adepții teoriei naturaliste a limbajului. Facerea lumii este un proces natural, obiectiv, iar cunoașterea ei se face prin gândire și limbaj.

Cotitura lingvistică în filosofie are loc în prima jumătate a secolului XX, prin contribuția școlii pozitivismului logic care i-a avut ca reprezentanți remarcabili pe L. Wittgenstein, R. Carnap, B. Russel și alții. Această cotitură constă în deplasarea accentului de la viziunea metafizică, spre filosofia științifică bazată pe *limbajul* reglementat de rigorile logice. Într-o atare concepție problemele reale ale realității, inclusiv naturii, nu sunt legate de această realitate, ci de imperfecțiunea limbajului. Astfel unul dintre fondatorii acestui curent influent – L. Wittgenstein considera că perfecționarea sintaxei logice, aplicate la limbajul natural, poate rezolva, atât problemele filosofice reale, cât și depăși ambiguitatea și caracterul vag al limbajului comun. Într-un fel, reieșea că problemele morale țin de imperfecțiunea limbajului etic și nu de societate, și de oameni. La fel e și cu limbajul științific, inclusiv cel pedagogic. De parcă reforma în educație ține de îmbunătățirea gramaticii și a limbajului educațional, cu toate că și aceasta este o una din probleme. Această abordare a cunoașterii și a filosofiei a transformat multe problemele reale în pseudoprobleme, de aceea ea a eșuat în reformarea gnoseologiei. În același timp ea a îmbunătățit considerabil teoria sintaxei și semanticii logice, a certitudinii cunoștințelor științifice.

Subiecte pentru realizarea obiectivelor curriculare și evaluare a lucrului individual:

1. Referat la tema: Structuralismul o teorie axată pe relațiile interne ale limbii.
2. Studiu de caz: Rolul prioritar al limbajului vorbit față de cel scris.
3. Eseu la tema: Concepția holistă și autonomă a limbii.
4. Referat la tema: Sincronic și diacronic în structura și funcționarea limbii.
5. Studiu de caz: Filosofia limbajului comun

Tema 7. Elemente de teorie a textului

Obiective: definirea noțiunii de *text* și prezentarea tendințelor majore care au orientat teoria limbii spre accepțiunea actuală; definirea coeziunii textuale și precizarea mijloacelor de realizare a acesteia; sublinierea importanței ce trebuie acordată oricărui tip de construcție textuală.

Concepte-cheie: *text, coeziune textuală, conectori textuali, pro-forme, recurență.*

Teoria textului este domeniul care subliniază, prin însăși existența lui, conexiunile esențiale dintre semiotică și filozofia limbajului. În acest context, Umberto Eco tratează semiotica drept o „formă desăvârșită a filozofiei limbajului” (XII, p. 15) Semioticienii au asumat așadar contribuțiile lingvisticii, plecând de la premisa că limbajul verbal este tiparul fundamental care modelează sau la care se raportează orice altă formă de exercitare a funcției semiotice. În consecință, studierea *textului*, mai precis, a mecanismelor de producere a sensului în actele de limbaj este prioritară pentru semiotică. Lingvistica, într-o atare abordare, a evoluat inevitabil spre studiul limbajului în dimensiunea lui dinamică, procesuală, ca activitate de producere, vehiculare și interpretare a semnificației. În viziunea lui Tzvetan Todorov *tendințele majore* care au marcat evoluția lingvisticii sunt foarte relevante în acest sens (XXVI):

- * Accentul a fost deplasat de pe studiul limbii ca sistem pe cercetarea mecanismelor comunicării verbale.
- * O atenție tot mai mare a fost acordată pragmaticii, disciplină care studiază dimensiunea comunicativă a limbajului. Această disciplină și-a asumat studiul *enuțării*, ca fenomen distinct, dar constitutiv enunțului și studiul acelor relații dintre limbaj și context care sunt concretizate lingvistic.
- * În ceea ce privește problematica sensului: dacă lingvistica tradițională analiza elementele componente ale enunțului și modul în care adițiunea acestora produce sens, lingvistica actuală consideră că nu adițiunea de semne produce sensul, ci, dimpotrivă, sensul global este cel care se realizează și se divide în semne particulare.

- * Față de nivelele clasice ale limbii, apare nivelul *transfrastic* (superior frazei)
- * A fost preluată și consacrată distincția operată de Eco între semnificația lexicală și cea textual-discursivă. Aceasta se referă la acele situații când există o discordanță vizibilă între sensul textual și semnificația unităților constitutive (ca în cazul ironiei, al unor proverbe sau expresii idiomatice)
- * Relația dintre emițător și receptor nu mai este privită unidirecțional, ci ca proces de determinare reciprocă. Receptorul este văzut ca factor activ, ca instanță activă ce condiționează însuși procesul de producere a textului.
 - * Noțiunea de *context* este, la rândul ei reevaluată și privită ca o latură constitutivă a textului.

În consecință, putem vorbi de o reorientare a lingvisticii dinspre studierea limbajului văzut ca sistem inert și abstract, guvernat de principii rigide, spre cercetarea limbii, privită ca exercitare a funcției semiotice. În atare condiții, *textul* va deveni o noțiune centrală, care denumește, practic, orice produs al activității de semnificare/comunicare. Cristian Radu (XXI, Teorii ale limbajului, 2016) definește **textul** «ca pe un produs verbal elaborat, caracterizat prin prezența sensului textual și a coeziunii textuale și constituit ca o rețea de semnificații ce include semnele verbale, relațiile dintre acestea și relațiile acestora cu emițătorul și receptorul».

El face unele precizări pe marginea acestei definiții:

- specificând: „produs verbal *elaborat*”, eliminăm din categoria textelor mesajele nestructurate, emise involuntar. În rest, statutul de *text* al unui produs verbal nu este condiționat de dimensiune sau de caracterul scris sau oral. Condiția esențială rămâne existența sensului textual și a coeziunii textuale.
- din perspectivă comunicativă, orice clasă de obiecte verbale este alcătuită din obiecte textuale. Aceasta înseamnă că: a) orice act de comunicare, în accepțiune autentică, se constituie în produs textual; b) orice text, în accepțiune autentică, este construit ca un act de comunicare.

- prin text înțelegem nu doar produsul verbal, ci și condițiile concrete ale producerii și receptării, respectiv procesul însuși de producere/receptare a textului. Textul include, așa cum am spus, semnele verbale și relațiile dintre acestea, precum și relația acestora cu utilizatorii lor și cu contextul.
- condiția esențială care asigură unui șir oarecare de afirmații statut de *text* este existența sensului textual și a coeziunii textuale.

Coeziunea textuală (XXVI) constă în capacitatea elementelor verbale explicite, co-prezente de a realiza legături intratextuale de sens.

Mijloacele lingvistice de realizare a coeziunii contextuale sunt următoarele (este vorba de concretizări lingvistice ale relațiilor de natură logică stabilite între secvențele textului):

A) **Conectori textuali:** conjuncții, adverbe sau locuțiuni și expresii cu valoare echivalentă, care marchează legături de sens la nivel transfrastic (la un nivel superior frazei). Iată câteva exemple prezentate de C. Radu (XXI) de astfel de conectori, așa cum îi prezintă Lita Lundquist (*L'Analyse textuelle*, 1983).

- aditiv:** *și, de asemenea, în plus* etc.
- enumerativ:** *întâi... apoi... în sfârșit; în primul rând, în al doilea rând, în al treilea rând.*
- tranzitiv:** *de altfel, pe de altă parte* etc.
- explicativ:** *altfel spus, adică, în alți termeni* etc.
- adversativ:** *dar, din contră, în contrast.*
- ilustrativ:** *de exemplu, între altele.*
- concesiv:** *totuși, cu toate acestea* etc.
- concluziv:** *deci, prin urmare, așadar.*
- rezumativ:** *pe scurt.*
- opozitiv-rectificativ:** *de fapt, în realitate* etc.

Așa cum am precizat, rolul acestor conectori este acela de a marca legături de sens la un nivel superior frazei, adică între secvențele textului. Practic ei fac vizibile legăturile de ordin logic dintre aceste secvențe, de aceea utilizarea lor adecvată este foarte importantă.

B) Substitute (pro-forme). Sunt cuvinte ce au rolul de a relua alte cuvinte sau secvențe de enunț, asigurând prin aceasta, la rândul lor, legături de sens în interiorul textului:

a) **pro-nume**: în general, pronume personale, demonstrative și relative

b) **pro-adverbe**: *așa, aici, acolo*.

Ex.: A contestat hotărârea consiliului de a-l suspenda. A procedat așa deoarece...

c) **pro-enunțuri**: (apozitii rezumative)

Ex.: A contestat hotărârea consiliului de a-l suspenda. Aceasta pentru că...

C) Recurența. Repetarea aceluiași cuvânt sau a unuia echivalent, precum și repetarea unei secvențe marchează de asemenea legături de sens în interiorul textului:

a) **recurența lexicală**: presupune repetarea aceluiași cuvânt și este, în general de evitat.

b) **recurența sinonimică**: referința la același obiect se face prin intermediul sinonimelor.

Ex.: Deputații s-au întrunit.....Subiectele dezbătute de către demnitari au fost.....

c) **refrenul**: repetarea, atunci când situația o impune, a unei expresii sau a unei secvențe.

Este evident faptul, constată C. Radu (XXI), că «modul în care se conferă unui text coeziune este hotărâtor pentru interpretarea textului respectiv, pentru receptarea lui adecvată. În fond, punând accentul pe dimensiunea comunicativă a limbajului, acceptăm implicit necesitatea orientării spre receptor a întregii construcții textuale. Or, a asigura coerența și coeziunea unui text presupune tocmai asumarea acestei orientări necesare, respectiv, asumarea actului comunicării ca pe un *demers comun de simbolizare*. Este vorba, în ultimă instanță, de a asuma caracterul oarecum paradoxal al textului, care, din punctul de vedere al semioticii, are, deopotrivă, o dimensiune simbolică și una comunicativă. Cea dintâi, dimensiunea simbolică, este generată de impulsul fundamental spre cunoaștere, spre interpretare personală a sensurilor lumii, spre învestire cu semnificații și ordonare a realității, toate acestea nefiind altceva decât expresii ale tendinței de afirmare a propriei

individualității. Cea de-a doua, în schimb, dimensiunea comunicativă, vorbește despre imperativul socializării, despre nevoia de comuniune, în absența căreia existența societății în ansamblul ei este de neconceput. Dacă este vorba de un paradox, acela este, fără doar și poate, unul al naturii umane, pe care limbajul nu face decât să o reflecte în liniile ei esențial».

Subiecte pentru realizarea obiectivelor curriculare și evaluarea lucrului individual:

1. Studiu de caz: Mecanismele producerii textului prin limbaj. Procedeele enunțării.
2. Studiu de caz: Definiția textului. Nivelul transfrastic. Contextul.. coeziune contextuală.
3. Studiu de caz: Conectorii contextuali. Substitute (pro-forme, pro-nume, pro-adverbe, pro-enunțuri).
4. Studiu de caz: Recurența (lexicală, sinonimică, refrenul).
5. Studiu de caz: Poți să faci performanță având competență lingvistică, dar neavând competență e imposibil. Poate fi doar o pseudoperformanță.

Practicum la cursul Filosofia limbajului

1. Subiectele propuse pentru a fi examinate constituie o serie de exerciții ce țin de diverse domenii ale lingvisticii, în context semiotic, filosofic și logic, cu referință la conținutul cursului *Filosofia limbajului*.
2. Exercițiile presupun realizarea curriculei Programei de studiu la compartimentul *Lucrul individual*. Ele vor fi rezolvate integral, de către toți studenții și vor fi evaluate la finele cursului.

Subiectul I

1.1 Pornind de la semnificațiile cuvintelor *limbă* și *vorba*, stabiliți și explicați legătura semantică dintre aceste semnificații.

1.2 Explicați semnificația cuvântului *limbă* din următoarele locuțiuni/sintagme și unuți frazeologice:

a alerga (a umbla) cu limba scoasă; a asuda sub limbă; limbă ascuțită; a i se bate limba-n gură; a avea limbă lungă; a dezlega limba; a avea mâncărime sub limbă; a fi cu două limbi; a avea limbă lată; a-și înghiți

limba; a fi slobod la limbă; a înțepa cu limba; a i se lega limba; a lua limba; a nu avea limbă; a-și mușca limba; a nu-i toarce mama pe limbă; a-și pune frâu pe limbă; a i se usca limba–n gură; a arăta limba; a-i sta pe limbă; a tăia limba; a scoate limba de-un cot; a trage de limbă; cine are limbă, în toată lumea se plimbă; a-și scărpină limba; a-și ține limba după dinți; limba oase n-are; limba taie mai rău decât sabia; pe limbă miere, pe inimă fiere; spornic la limbă; limbă de moarte.

Subiectul II

2.1 Analizați definițiile de mai jos ale limbii și evidențiați asemănările și deosebirile dintre ele:

«Limba este actul intelectual teoretic în adevăratul sens, deoarece este expresia lui exterioară». (Hegel)

«Limba este un sunet limitat și articulat, organizat pentru scopurile expresiei». (B.Croce)

«Vorba e, deci, o unealtă pentru a exprima o gândire, un signal, pe care-l dă unul pentru a trezi în capul celuilalt identic aceeași idee». (M.Eminescu)

«Limba e un sistem de semne ce exprimă noțiuni». (F. de Saussure)

«Limba este mijlocul de comunicare între mambrii unuia și același grup». (A.Meillet)

«Limba este o activitate umană, al cărei scop constă în comunicarea ideilor și sentimentelor». (O.Jaspersen)

«Limba este un sistem de semne, fizice prin material și sociale prin destinație». (A.Cocibava)

«Limba ar putea fi definită ca un mijloc principal de înțelegere între oameni și ca un instrument indispensabil al cugetării și al cunoașterii, format dintr-o ierarhie de sisteme». (G.Rusnac)

«Limba este cel mai important mijloc de transmitere și păstrare a informației».

«Limba ar putea fi definită... ca un ansamblu complex de elemente, ce interacționează și se condiționează reciproc, și de relații dintre ele în virtutea cărora ea funcționează ca un tot întreg organizat și unitar». (I.Dumeniuc, N.Mățaș)

2.2 Analizați semnificațiile pe care le implică cuvintele *limbă*, *grai*, *cuvânt* în sintagmele și enunțurile: cuvântul drag; limba noastră-i o comoară; graiul mamei; cuvinte păstrate în limbă, limba științei, limbă de foc. Continuați șirul exemplilor.

Subiectul III

3.1 Explicați legătura dialectică dintre *limbaj* și *gândire* din următoarele reflecții:

«Limba este nu produsul activității de gândire, ci însăși această activitate». (V.Humboldt)

«Gândurile mor în acel minut, când sunt întruchipate în gândire». (Schopenhauer)

«Cuvântul e sluga ideilor; fără idee nu există cuvânt, altfel el n-ar fi decât conglomeratul sec de sunete». (A.Darmesteter)

«Limba este mijlocul și arma tuturor tipurilor de gândire». (V.Koduhov)

«Limba și gândirea sunt funcțional corelative (interdependente), genetic, însă, anterior a fost gândirea».

3.2 Ce valori semantice (sens) exprimă cuvintele evidențiate în următoarele exemple:

«Gâlceavele și pârale carele mai denainte între *înțelept* și între *lume*, adecă între *suflet* și *trup* s-au făcut». (D.Cantemir)

«În casa mare nu numai de *aur* și de *argint*, ci și de *lemn* și de *lut* trebuiesc vase». (D.Cantemir)

«Speranța otrăvită de *degetele* urii,/ Azi s-a insinuat și a durut». (N.Labiș)

Subiectul IV

4.1 Pornind de la faptul că *semne*, în accepția termenologică a cuvântului, e rațional, probabil, să numim obiectele ce desemnează alte obiecte nu în virtutea însușirilor naturale, ci în virtutea faptului că lor, acestor obiecte, le este, în mod convențional, atribuită însușirea de a indica careava alte obiecte: formulați exempe ce ar corespunde următoarelor tipuri de semne: 1.Semne indici; 2. Semne-semnale; 3.Semne simboluri. 4. Explicați natura (esența) simbolică a cuvântului comparativ cu celelalte tipuri de semne.

4.2 Argumentați faptul că următoarele exemple conțin o informație superficială (neesențială): plan de perspectivă, a visa un vis, tu ai plecat, a mulțumi frumos, mâine sau în zilele următoare voi pleca, mai înainte l-am așteptat, savant deștept. Continuați șirul unor astfel de exemple.

Subiectul V

5.1 Explicați esența lingvistică și logică a sinonimelor, antonimelor, cuvintelor monosemantice și polisemantice, a sensului contextual. Ilustrați răspunsul prin exemple.

5.2 De ce unitățile lexicale *intelegent, deștept, priceput, ager, iscusit* se află în relații paradigmatică, iar *rabd, bard, brad* se află în relații sintagmatice? Ce nivel reprezintă unitățile examinate. Formulați exemple ce ar ilustra relațiile paradigmatică și sintagmatice, operând cu exemple de la celelalte nivele ale limbii.

Subiectul VI

6.1 Explicați esența principiilor ortografiei, ortoepiei și a celui de transcriere în limba română comparativ cu alte limbi. În ce măsură principiul «scriu cum vorbesc și cum aud» concordă cu ortografia limbii române? Aduceți exemple în acest sens.

6.2 Comparați sensul următoarelor perechi de cuvinte și determinați prin ce ele se deosebesc: leneș – lenos, miros – aromat, mână – labă, gură – bot, (meșter) bun – (meșter de aur), a se preface – a se face mort în păpușoi, (păr) cărunt – (păr) argintiu, mamă – mămică, la paștele calului – niciodată, foarte nou – nou-nouț.

Subiectul VII

7.1 Formulați exemple ce dezvăluie și explică legătura, și deosebirea dintre *cuvânt* și *noțiune*, *cuvânt* și *obiect*.

7.2 Explicați deosebirile semantice dintre următoarele perechi de sintagme și enunțuri: apă caldă – cuvinte calde, cameleon reptilă – cameleon fire de om, viscol – părul mamei viscolea. Formulați exemple similare.

Subiectul VIII

8.1 Definiți noțiunile de *câmp lingvistic* și *câmp semantic*. Exemplificați răspunsul.

8.2 Determinați semnificația cuvântului **înalt (-ă)** utilizată în cadrul următoarelor îmbinări de cuvinte: munte înalt, plafon înalt, preț înalt, om înalt, presiune înaltă, statură înaltă, recoltă înaltă, măiestrie înaltă distincție înaltă, tipar înalt, notă înaltă, idee înaltă, apreciere înaltă.

Subiectul IX

9.1 În conformitate cu semnificațiile următoarelor cuvinte, alcătuiți cu ele propoziții: ascendență – ascensiune, atlas – atlas, a glasa – a glisa, captivant – captivat, omenesc – omenos, oral- orar. Explicați diferența de conotații.

9.2 Explicați în care propoziții cuvintele evidențiate sunt utilizate corect: La sosire i-a fost acordată toată **onoarea**. În **oral** nu figurau astfel de activități. A rămas **pasionat** în rezultatul lecturii. Gesturile lui **iritante** supărau pe cei din jur. La analiză a fost menționat **arbitrajul** bun al jocului. Materialul **insera** informații inedite. Cele povestite îi **insufla** încredere în propriile forțe. Găsiți pentru cuvintele evidențiate paronime și explicați diferența semantică dintre ele.

Subiectul X

10.1 Alcătuiți propoziții cu următoarele frazeologime și explicați cum se comportă ele din punct de vedere gramatical și funcțional: a fi între ciocan și nicovală, a trece pe linie moartă, a lua apă de la moară, la paștele calului, cu stea în frunte, nici în ruptul capului, călcat pe ureche. Explicați sensul și originea lor. 10.2 Selectați din operele lui Ion Creangă cunoscute frazeologisme, cuvinte compuse și locuțiuni, și interpretați valoarea lor lexicală și stilistică în textul literar.

Bibliografie

1. Bounoux, Daniel. *Introducere în științele comunicării*, traducere de Violeta Vintilescu, Polirom, Iași, 2000.
2. Coșeriu, Eugen. *Filosofia limbajului* (fragment), revista *Limba Română*, nr. 10, Chișinău, 2002.
3. Cușcă, Valentin. *Ontologia limbajului*, articol , UPSC, 2022.
4. Cușcă, Valentin. *Post-adevărul și impactul acestui fenomen în sfera valorilor educaționale*, UPSC, 2022.
5. Cușcă, Valentin. *Text de lecții la cursul Filosofia limbajului*, UPSC, 2022.
6. Devitt, Michael; Strelny Kim. *Limbaj și realitate, o introducere în filosofia limbajului*, ed. Polirom, 2000.
7. Deely, John. *Bazele semioticii*, traducere de Mariana Neț, All, București, 1997.
8. Eco, Umberto. *Tratat de semiotică generală*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
9. Eco, Umberto. *O teorie a semnelor*, Meridiane, București, 2003.
10. Eco, Umberto. *Le signe*, trad. Jean-Marie Klinkenberg, Labor, Bruxelles, 1990.
11. Eco, Umberto. *Sémiotique et philosophie de langage*, PUF, Paris, 1988.
12. Eco, Umberto. *Numele Trandafirului*, ed. Polirom, 2010.
13. *Evangelia după Ioan. I. I. Noul Testament*, ed. Gideons internațional, 1990.
14. Greimas, Algirdas. *Despre sens – eseuri semiotice*, traducere de Maria Carpov, București, Univers, 1975.
15. Morris, Charles. *Fundamentele teoriei semnelor*, traducere și Cuvânt înainte: Delia Marga, EFES, Cluj, 2003.
16. Nischier, Arnaldo. *Filosofia educației*, Ed. Economică, București, 2000.
17. Pierce, Charles S. *Semnificație și acțiune*, selecție a textelor și traducere de Delia Marga, prefață de Andrei Marga, Humanitas, București, 1990.

18. Reboul, Anne și Moeschler, Jacques. *Pragmatica, azi*, traducere de Liana Pop, Echinox, Cluj, 2001.
19. Oprea, Ioan, *Lingvistică și filosofie*, Institutul European, Iași, 1992.
20. Pierce, Charles. *Semnificație și acțiune*, Humanitas, București, 1990.
21. Radu, Cristian. *Teorii ale limbajului*, Cluj, 2016.
22. Scânteie, Mihaela. *Introducere în semiotică*, Pitești, Pygmalion, 1996.
23. Sebeok, Thomas, *Semnele. O introducere în semiotică*, traducere de Sorin Mărculescu, Humanitas, București, 2002.
24. Steiner, George. *După Babel*, traducere de Valentin Negoită și Stefan Avădanei, prefață de Stefan Avădanei, Univers, București, 1983.
25. Stati, Sorin; Marcus, Solomon; Popa, Cornel; Enescu, Gheorghe; Boboc, Alexandru. *Limba, Logică, Filosofie*, ed. Științifică, București, 1968.
26. Todorov, Tzvetan. *Teorii ale simbolului*, traducere de Mihai Murgu, prefață de Maria Carпов, Univers, București, 1983.
27. Vlad, Carmen. *Sensul- dimensiune esențială a textului*, Dacia, Cluj, 1994.
28. Wald, Henri. *Expresivitatea ideilor*, Cartea românească, București, 1986.
29. Wald, Henri. *Structura logică a gândirii*, ed. Științifică, București, 1962.